

Susan Rubin Suleiman: Irène Némirovsky halála és újjászületése
Sándor Iván: Sok ez egy embernek

ZSIDÓ POLITIKAI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT 650 Ft
2018. április / XXX. évfolyam 4. szám

szombat

**„Hazaárulónak
neveztek az előző
rezsimben is”**

Konrád György 85

OROSZORSZÁG ÉS A ZSIDÓK

Sz. Bíró Zoltán: „Az antiszemita elem hiányzik”

Dina Rubina: „...Ih bin nervozo!”

Tamás Pál: „Mintha a magyar zsidók a Jobbikot támogatnák”

Klein Rudolf: A szentpétervári Preobrazsenszkoje zsidó temető

1% adóddal 100% kultúra

A Szombat Alapítvány kurátorai,
Forrás-Biró Aletta pszichológus,
Heller Ágnes filozófus,
Komoróczy Szonja Ráhel hebraista
és Kovács András szociológus is
arra kérnek, sőt biztatnak, ajánld adód 1%-át
a Szombat Alapítványnak.

Adószám: 18165850-1-42

EL AL Izraeli Légitársaság

Számunkra a biztonság az első!
Safety is our priority!

www.elal.com

EL AL **העלי**
IT'S NOT JUST AN AIRLINE. IT'S ISRAEL

ISRAEL 70
CELEBRATING INNOVATION

AZ ÉN LÉGITÁRSASÁGOM
2017

Művészetek
Nyár
Művészeti
Nyár

HOTELMARKETING
OFFICIAL PARTNER

TARTALOM

4 | Gadó János:
Haladó előítéletek

7 | „Az antiszemita
elem hiányzik”
Sz. Bíró Zoltán történésszel
beszélget Gadó János

12 | Hét tény a mai
zsidó életről Oroszországban

14 | Klein Rudolf:
A temető mint könyv
(A szentpétervári
Preobrazsenszkoje
zsidó temető)

18 | „Mintha a magyar zsidók
a Jobbikot támogatnák”
Tamás Pál szociológus
ukrajnai tapasztalatairól

21 | Dina Rubina:
„...Ih bin nervozo!”

26 | „Hazaárulónak neveztek
az előző rezsimben is”
Születésnap beszéd
a 85 éves Konrád György
íróval

29 | Sándor Iván:
Sok ez egy embernek

31 | Susan Rubin Suleiman:
Irène Némirovsky:
Egy ellentmondásos zsidó író
halála és újjászületése

14–17. A TEMETŐ MINT KÖNYV

2018. április

5778. Niszán-Ijjár

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület
folyóirata
Megjelenik évente tízszer

Szerkesztőbizottság:

Deák Gábor, Itamár Józ-Keszt
Kovács András, Seres László
Tatár György, Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor főszerkesztő
Gadó János szerkesztő
Szenthe Antónia szerkesztőségi titkár
Magó Katinka pénzügyek

Állandó külső munkatársak:

Uri Asaf, Bassa László, Csáki Márton
Németh Ványi Klári, Rubin Eszter
Schraner Rebeka, Seres Attila
Szarka Zsuzsa, Várnai Pál

A megjelenést támogatja:

Amerikai Joint Magyarország
Mazsók
Mazsihisz
Miniszterelnökség
Nemzeti Kulturális Alapprogram

A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi

Terjeszti a Lapker Rt.

Címlapfotó: Tóth Csilla

A kéziratok szerkesztése lezárult:
2018. március 19-én

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
1054 Budapest, Tüskőry utca 3.
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:
info@szombat.org

Címünk az interneten:
http://www.szombat.org

Egyéves előfizetői díj: 5950 Ft

Előfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán

Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.
HU ISSN 0865-3844

Felelős kiadó:
Kirschner Péter, a Mazsike elnöke

Nyomdai előállítás: Pannonia Nyomda Kft.

Gadó János

HALADÓ ELŐÍTÉLETEK

Ha történeti példákat keresünk, az Orbán-rendszerben Tisza István és Horthy Miklós korának ismertetőjegyeit is felfedezhetjük.

A Tisza-korszakra emlékeztet a liberális és autoriter jegyekkel egyaránt áthatott, súlyos társadalmi igazságtalanságokkal terhelt rendszer egy liberális Európában.

Tiborcz István, Mészáros Lőrinc és társai helyzetbe hozása nem a nemzeti burzsoázia, hanem a hatalomhoz közelálló nemzeti oligarchia megteremtésének kísérlete, a magyar hagyományoknak megfelelő szélsőséges egyenlőtlenségek újratermelése, ahogy ez a 19-20. század fordulóján is fennállt. A mai Nyugat-Európában munkát vállaló százazatok emlékeztetnek a múlt századforduló táján Amerikába kitántorgó másfél-millió magyarra. Nagyon sokat elmond a magyar társadalom mélyen rögzült mintázatairól, hogy a Kádár-korszak egyenlősítő évtizedei után a súlyos egyenlőtlenségeket sikerült rövid idő alatt politikai úton ismét előállítani.

Viszont a 2010-es „fülkeforradalom”, a szabadságjogok szűkítése, a nacionalista, ellenségkereső retorika inkább az 1920-ban hatalomra jutott antidemokratikus nacionalizmust idézi fel a magyarországi zsidók (és általában a baloldal) közegében, ami persze megszólaltatta a vészcsengőt. Mert ez a szellemiség 1920 után egész Európában, így nálunk is a fasizmus előszobája volt. És éppen száz évvel ezelőtt, a liberális Európa összeomlásával indult hódító útjára.

A történelem azonban nem ismétli önmagát – ahogy a kaleidoszkópban sem látjuk viszont kétszer egymás után ugyanazt a képet. Ma ugyanis nem a faszálódó Európában, hanem a nyitott társadalom zászlaját magasra tartó és ennek határait kereső Európában élünk.

*

Kelet-és Nyugat-Európa határa ma többé-kevésbé egybeesik a hajdani vasfüggöny vonalával – melynek ledőlte 29 éve annyi örömet okozott nekünk. A különbséget a két régió között sok dimenzióban lehet megragadni: közigazdászok, politológusok, történészek mind érvényesíthetik a maguk szempontjait. Én itt és most egy zsidó látószögből fontos szempontot emelnék ki: a Holokausztért viselt felelősség kérdésében Nyugat-Európa eljutott az önvizsgálat és a felelősség beismerésének stádiumába, míg Közép-Kelet-Európa ettől visszahőkölt.

Ma a magyarok és a lengyelek állnak az élére ennek a retrográd szellemiségnek: két olyan nemzet, amelynek hagyományosan erős nemessége nem annyira a munka és gyarapodás polgári fogalmaiban, hanem inkább a szabadságharc és nemzethatalom romantikus – sőt, néha narcisztikus – dimenzióiban szeretett megnyilvánulni. (Ez adja 19. századi nemzeti irodalmuk törzanyagát, amely oly nagy mértékben formálta önképüket.) A nemesség ezért szívesen átengedte a polgári gondolkodás és működés terepét a zsidóknak. Nem véletlen, hogy a kapitalizmus kibontakozásának korszakában e két ország területén élt Európa legnépesebb zsidó közössége. (Noha Lengyelország ekkor közjogi érte-

lemben nem létezett, mivel szomszédai 1795-ben feldarabolták.)

Levert szabadságküzdelmek és idegen elnyomás terén mindkét nemzet bőséges tapasztalatokat szerzett, és ma, amikor a 21. századi Európában egészen újfajta kihívásokkal kell megbirkózni, hajlamos ugyanehhez a régi értelmezési kerethez visszanyúlni. A hajdani nemesi osztály ma már nyomokban is alig található, de szelleme változatlanul él és hat. (Mindez nem jelenti azt, hogy e két országban lenne legrosszabb a helyzet önvizsgálat terén. Valószínűleg épp ellenkezőleg: ők jutottak a legmesszebbre és ez váltotta ki az ellenreakciókat.)

*

A Magyarországon élő zsidók, ha mégoly asszimiláltak is, a zsigerekben hordozzák az antidemokratikus nacionalizmustól való félelmet. Ezt a szellemiséget nálunk Horthy Miklós személye szimbolizálja, aki az ellenforradalmi rendszer negyedszázadának első pillanatától az utolsóig az ország élén állt. Hatalomra jutása a fehérterror, hatalomból való távozása a Holokauszt drámájával esett egybe. Tökéletes jelképe (és aktora is) tehát annak a dinamikának, ami a diszkriminációtól a népiirtásig juttatta el Magyarországot.

Az Orbán-rendszer nem törekszik egyértelmű állásfoglalásra Horthy ügyében, nyitva hagyva a kaput különféle – zsidó szemmel – elfogadhatatlan értelmezések előtt is. Ez a felemás viszony csak erősíti a magyarországi zsidók hajlandóságát, hogy a két rendszer között valamilyen folyamatosságot lássanak.

A Horthy-korszakot a súlyos társadalmi egyenlőtlenségek, nacionalizmus, sérelmi politika és ellenségkeresés jellemezték – mindez az Orbán-rendszerben is megvan. Utóbbi hivatalos politikájában viszont nincs jelen a szomszéd országokkal szembeni revansvágy és a nyílt antiszemitizmus. Ami a mai Európában elfogadhatatlan, azt az Orbán-rendszer nem erőlteti.

*

Az Orbán-rendszer 1989 után soha nem látott hatékonysággal egységesítette a jobboldalt politikai, gazdasági és szellemi értelemben is. (Az egyetlen, rajta kívül szerveződő jobboldali erő is sikerült radikaliz-

musban maga mögé utasítania.) Így a jobboldali térfél túlnyomó részén a zsidókérdésről folyó diskurzust is egységesítette: nemzeti, keresztény, konzervatív, befogadó alapra helyezte, a zsidókat – túlnyomórészt – kivette az ellenségkép elemei közül, és helyettük az Európán kívüli, nem keresztény migránsokat iktatta be oda.

Tudjuk azonban, hogy a zsidók világszerte optimális ellenségképként működnek: nacionalisták és kozmopoliták, vallásosak és ateisták, konzervatívok és progresszívek, szocialisták és kapitalisták is megtalálják a zsidók sokféleségében a nekik megfelelő bűnbakot. A nacionalistáknak a kozmopolita zsidók, a kozmopolitáknak a cionista zsidók, az ateistáknak az ortodox zsidók, stb. jelentenek ideális ellenségképet. (Ahol a zsidók mindegyik arcát beépítik az ellenségképbe, ott az életük lehetetlenné válik.)

Az Orbán rendszer jelenleg a zsidók sok arcából a kozmopolita/kapitalista zsidó fantomképét – bizonyos mennyiségben – használja ellenségkép gyanánt. (Ld. Orbán Viktor március 15-i beszédének vonatkozó passzusát az ellenségről, amely *„nem becsületes, hanem alantas, nem nemzeti, hanem nemzetközi, nem a munkában hisz, hanem pénzzel spekulál, nincs saját hazája, mert úgy érzi, övé az egész világ...”*) Ezt gyakorlatilag egyetlen emberre, Soros Györgyre szűkíti le – viszont gígászi föl-lenséggé fújja fel, amit hatalmas intenzitással propagál. Eközben határozottan tagadja, hogy Soros zsidó volta bármilyen szerepet játszana az ellene vívott irracionális propagandaháborúban. Egyidejűleg használja és elítéli az antiszemitizmust – egy átmeneti korszak jellemzője ez.

Ugyanakkor a vallásos ill. nacionalista (cionista) zsidókkal ez a hatalom demonstratíván jó viszonyt ápol, éppenséggel legitimitásának erősítésére használja őket. (Ld. az említett beszéd vonatkozó passzusát: *„Izrael máig kitart.”*) Az ellenségképben elhelyezett moszlim vallású migránssal szemben immár nem a keresztény, hanem a „zsidó-keresztény” civilizáció megvédésére hi-vatkoznak.

A zsidóság bonyolult alakzattá vált, egyes elemei az ellenség, más elemei viszont a barát/szövetséges képzetbe épültek be. Így van ez azonban egész Európában,

csak tőlünk nyugatra a zsidókép más elemei szerepelnek az ellenség, illetve a barát kategóriában.

*

A Fidesz hatalmon lévő politikusai és támogatóik szeretik a zsidók fizikai biztonságát összehasonlítani Magyarországon és Nyugat-Európában. Emlékeztetnek arra, hogy Franciaországban és Nyugat-Európa más országaiban milyen magas a zsidóellenes erőszakcselekmények száma, míg Magyarországon az ilyen esetek száma és intenzitása elenyésző. Franciaországból ezért számottevő a zsidó emigráció, míg nálunk ez legfeljebb hangoztatott szándék formájában jelentkezik.

Mindehhez azt is hozzá kell azonban tenni, hogy a zsidó emigránsok nem Magyarországra jönnek – ilyesmi fel sem merül bennük. Magyarország nem vonzó hely számukra, ellentétben a Monarchia korszakával. Az emigráció hiánya nem feltétlen bizonyíték a zsidó közösség prosperitására.

*

Magyarországon, Lengyelországban és Kelet-Közép-Európában alapvetően még a 19-20. századi antiszemitizmus maradványelemei működnek és hatnak: az ellenségkép a modern társadalomba beilleszkedett és azt átprogramozni kívánó (kapitalista, liberális, szocialista, kozmopolita) zsidó. A premodern, vallási alapú antijudaizmus („a zsidók megölték Jézust”) marginális ebben a képzetben. A posztmodern, emberjogi nyelven beszélő anticionizmus, ahol Izrael a fő gonosz, még úgyszintén marginális.

Ehhez ugyanis paradox módon, a nacionalizmus meghaladására, a nép/nemzet által elkövetett súlyos bűnök beismerésére, a posztmodern, emberjogi, kisebbségvédő szemlélet megerősödésére volna szükség, erre pedig régióink országai (egyelőre?) nem mutatnak nagy hajlandóságot. A Holokauszt szörnyű bűnét, egyedülálló tragédiáját ma már készséggel elismerik, de saját népük felelősségével nem nagyon tudnak mit kezdeni.

Az anticionizmus, Izrael-ellenesség a szovjet típusú rendszer ideológiájában hivatalosan jelen volt, majd ezt átvette az 1990 után fellépő antiszemita jobboldal is.

Az Orbán rendszerrel nagyjából egyidőben megszilárduló K-európai nacionalista rendszerek azonban nagyjából eljutottak oda fejlődésük során, ahol Nyugat-Európa tartott 1946-1968 között: az antiszemitizmust elutasítják, de az azért viselendő felelősséggel még nem tudnak mit kezdeni. Ezért cserébe, nacionalista alapon, ápolják a kapcsolatokat a zsidó állammal és az anticionista propagandát kerülik. Mindez új jelenség, az elmúlt 10-15 évben bontakozott ki.

A 19-20. századi antiszemitizmus Európában, úgy tűnik, mérgének javát mostanra kiokádta, a kortárs európai társadalom ez ellen jelentős részben immunissá vált. (Bizonyítéka ennek a Jobbik nagy fordulata: a párt vezetői belátták, hogy az antiszemitizmussal többet veszítenek, mint amennyit nyernek.) Fenti okokból az antiszemita incidensek száma Közép-Kelet-Európában nem magas.

*

Nyugat-Európa országai jóval messzebbre jutottak a Holokauszt bűneivel való szembenézésben, így ott dominánssá váltak azok az eszmék, amelyeket a fasiszmusmal szembeni ellenanyagnak tekintenek: a tolerancia, a befogadás, a másság kultúrája, illetve elvetése mindenfajta törzsi csoportidentitásnak, bezárkózásnak, kirekesztésnek. Mivel ezek ma világszerte elfogadott, elterjedt, komoly legitimitással rendelkező eszmék, az ezek nevében fellépő, újfajta, posztmodern zsidógyűlölet jóval intenzívebb és hatékonyabb. A zsidógyűlölet mindig a kor nyelvén szólal meg, éppen ez adja hihetetlen erejét. A nyugati világban az emberi jogok, kisebbségvédelem, befogadás, lózungjait hangoztató gyűlölet előtt egyszerűen nincs akadály. Mivel pedig ezeket az eszméket Kelet-Európában nem pártolják és nincs széles legitimitásuk, itt az újfajta gyűlöletnek nincs olyan jó táptalaja.

Ott ahol a haladást gátolják, az újfajta gyűlöletet is gátolják. A haladás aztán persze lassan utat tör – az újfajta gyűlölettel együtt.

*

Az Orbán rendszer kétségkívül sok tekintetben retrográd, gátolja a szabadság 21. századi intézményeinek kialakulását. Így

pl. igyekszik az államhatalom alá rendelni vagy diszkriminálni a civil társadalom intézményeit, holott a kormánytól és az államtól független, autonóm civil világ a modern nyugati fejlődés egyik hajtómotorja. Ahogy az állami kontrolltól független gazdaság jóval hatékonyabb, mint az állam által irányított, úgy az államtól független civil szféra is jóval hatékonyabban növeli a társadalom szabadságfokát, mint a főhatalom által kontrollált egyletek, egyesületek. (Ijesztő példája ennek a roma önszerveződés államosítása, és az ennek élén álló roma vezető, aki megvalósította közösségének nulla hatékonyságú fejlesztését.)

A 21. századi nyugati fejlődés egyik fő csapásiránya a civil társadalom önszerveződése. Ugyanakkor a 21. századi zsidógyűlölet – éppen ezért – ugyancsak a civil önszerveződésekben igyekszik megtelepedni. A BDS nevű Izrael-ellenes bojkottmozgalom, amely a zsidó állam teljes gazdasági, kulturális, tudományos elszigetelését és legitimitásának fölszámolását irányozza elő, civil szervezetként működik és a nyugati civil szervezeteket célozza meg. Tudományos társaságok, egyetemi diákmozgalmak, nőjogi és melegjogi fórumok teszik magukévá a zsidó állam bojkottjára szóló felhívásokat és tesznek „hűségesküt” a BDS agresszívan fellépő helyi aktivistáinak. Mindezt a rasszizmus és az elnyomás elleni küzdelem nevében.

Mindannyian tudjuk például, hogy a popzene, a megasztárok világa öntörvényű, nem függ az államtól, a politikai establishmenttől – sőt, gyakran a politikusok keresik a sztárok támogatását. Ám ebbe az öntörvényű világba nagy erővel nyomult be a BDS mozgalom. Vezető popsztárok iratkoznak fel a BDS szószólói közé és gyakran sikerrel presszionálják társaikat, hogy mondják le izraeli fellépéseiket.

Ez a nyugat-európai, progresszív baloldal a Soros-ellenes plakátokat felháborítónak és primitívnek tartja – joggal. Az Izrael-ellenes hisztéria nem kevésbé felháborító és primitív voltáról viszont nem akar tudomást venni, sőt gyakran üdvözli és támogatja.

A zsidóellenesség nagy paradigmaváltásának vagyunk tanúi.

A Soros-ellenes kampány a régifajta, 20.

századi ellenségkeresés kliséit alkalmazza, ezért könnyen felismerhető, rendkívül disszonánsnak és primitívnek tűnik. Nem lehet komolyan venni. Az Izrael-ellenes bojkott kampány viszont rendkívül korszerű, trendi, haladó, ezért nagyon is illik komolyan venni.

*

Közép-Kelet-Európa országainak/népeinek többsége még nem volt képes belenézni abba a mély szakadékba, amit felmenőik Holokauszt alatt tanúsított magatartása jelent. Visszahőköltek úgy, ahogy ezt ma Lengyelország példáján láthatjuk. Nem jutottak el arra az erkölcsi magaslatra, amelyet e bűnök beismerése jelent. (Mindez nem ítélet, csak tényközlés, ennek a morális megtorpanásnak sok oka van.) E beismerés után a nacionalizmus már nem vállalható könnyű szívvel. Ezután már óhatatlanul a befogadás gondolatvilága felé fordul az ember.

Nagyon jól példázza ezt a Lengyelország és Izrael közötti vita a Holokauszt emlékezet kérdésében: az összeütközés oka a múlt, nem a jelen. A két ország politikai együttműködése kiváló – lenne, ha a múlt súlyos kérdései megkerülhetők lennének.

És itt kezdődik a problémák következő fordulója. Amikor immár a befogadás és a tolerancia nevében bélyegzik törzsi bezárkózónak, nacionalistának és elnyomónak a zsidókat. Utóbbiak pedig ebben a helyzetben azokban találtnak szövetségest, akiknek még nem sikerült meghaladniuk a törzsi nacionalizmust.

Orbán Viktor rendszere korábbi idők elavult társadalmi, gazdasági szerkezetét akarja konzerválni, ill. újratertetni. Ez alighanem zsákutca – de legalábbis mellékút.

A nyugati világ (de elsősorban Nyugat-Európa) a fejlődés főirányában halad, és így a főirányban mozgó, megújult zsidógyűlöletet is viszi magával. Az, aki az Orbán-rendszer ellen küzd a demokratikus értékekért és egy korszerű Magyarországért, az európai fősodor felé tart. Tudatában kell azonban lennie, hogy miközben elutasítja az elavult politikát, akarva-akaratlanul egy olyan világ felé mozog, amelyet a megújult, polkorrekt zsidógyűlölet jellemez.

KIEGYEZÉS AZ ÚJBIRODALOMMAL

Bevezető orosz zsidó mellékletünkhöz

Az idősebb nemzedék számára jól ismert anekdota az alábbi. 1968-ban, a prágai tavasz elfojtása után egy párizsi utazási iroda kirakatában ez a felirat díszel: „Látogasd meg a Szovjetuniót!” Alatta a kézzel írott szöveg: „Mielőtt ő látogat meg téged.”

Nagyjából ilyen volt a zsidók viszonya Oroszországgal. Sose vágytak oda, az Orosz Birodalom ment hozzájuk.

Akár a cári Oroszország, akár a Szovjetunió korszakát idézzük fel, mindkettőhöz hozzátartozott az antiszemitizmus valamilyen formája. Ennek megfelelően a zsidók, amikor csak lehetett, igyekeztek kivándorolni abból az országból, ahová soha nem költöztek önszántukból.

1989 után megadatott erre a lehetőség és az itt élő zsidók 90 százaléka el is költözött boldogabb tájakra. A maradék pedig új kompromisszumot kötöttek az új Oroszországgal, amely – annak ellenére, hogy most is autoriter és antidemokratikus – történelme folytán soha ennyi szabadságot nem adott polgárainak.

Az új kompromisszum lényege egyfajta normalizáció: az

orosz állam felhagy az antiszemita politikával, cserébe a zsidók felhagynak tömeges részvételükkel az államot veszélyeztető radikális mozgalmakban, és a gazdaságot uraló oligarchák között sem mutatják magukat látványosan.

Ilyen megállapodást természetesen senki nem írt alá.

Azonban ez a szellemiség hatja át a Chabad Lubavits mozgalmat, amely kéretlenül vállalkozott az oroszországi zsidóság képviselésére. Az oroszországi zsidók természetesen nem választották meg a Chabad mozgalom rabbijait vezetőjüknek. Ám a zsidó szervezetek között nekik sikerült a legjobb pozíciókat kivívni a hatalommal való érintkezés során. Olyan demokratikus képviselői ők a zsidóknak, mint amilyen demokratikus Oroszország.

Ez a kompromisszum működni látszik. Az orosz történelem folyamán soha elő nem fordult, hogy az ország ura – a cár vagy az SZKP főtitkára – együtt mutatkozott volna a zsidó közösség képviselőjével. Most ezt is megérhettük. A zsidók az új orosz állam polgárai lettek – legalább annyira, amennyire ott polgárnak lenni lehetséges.

„AZ ANTISZEMITA ELEM HIÁNYZIK”

Sz. Bíró Zoltán történésszel beszélget Gadó János

Kezdjük a kései Brezsnyev korszakkal, az Ön kutatási területének kezdőpontjával.

Ebben az időben a Szovjetunióban élő zsidók jelentős része az életét már a szovjet határokon kívül képzelte el. Gorbacsov hatalomra jutása után nem sokkal a határokat megnyitották a kivándorolni kívánó zsidók előtt. A Szovjetunió utolsó két-három évében, 1989-91-ben félmillióan hagyták el az országot és ez a folyamat a 90-es évek közepéig tartott. Ez idő alatt közel egymillió zsidó vándorolt ki a Szovjetunió – illetve 1991

után az utódállamok – területéről. Minden-
nek következtében a zsidó lakosság száma
Oroszországban is drámaian lecsökkent: a
legutóbbi, 2010-es népszámlálás adatai sze-
rint az ország területén már csak mintegy
150 ezer zsidó él. És nem lennének meglepve,
ha a következő, 2020-ban esedékes nép-
számláláskor számuk százezer alá csökken-
ne. Összlakosságon belüli arányuk már ma
is alig 0,1 százalék.

Mindehhez tudni kell, hogy 1880-ban
még Oroszországban élt a világ zsidóságá-
nak több mint fele. Az egy évvel később el-
induló pogromhullám azonban hatalmas
lökést adott a kivándorlásnak és 1914-ig a
zsidók mintegy negyven százaléka elhagy-
ta az Orosz Birodalmat. Ennek ellenére az
első átfogó és modernnek tekinthető 1897-
es népszámlálás idején számuk még megha-
ladta az ötmilliót.

A XX. század végén hasonló nagyságú
zsidó kivándorlásnak lehettünk tanúi. Érde-
kes, hogy jelentős késéssel – 2014-től – má-
sok is elkezdtek követni a zsidók példáját.
2010-ben még mindössze 40 ezer fő – köz-
tük zsidók és nem-zsidók – vándorolt ki
Oroszországból, ám az ukrainai válság kö-
vetkeztében drámaian felerősödött az
emigrációs hullám: 2014-ben már 300 ez-
ren, 2015-ben 350 ezer, míg 2016-ban pe-
dig már 420 ezren emigráltak, köztük nyil-
ván nem kis számban zsidók is.

**Mi motiválja kivándorlásra ma az
oroszországi zsidókat?**

Az 1980-as évektől induló nagy kíván-
dorlási hullámnak részben gazdasági okai
voltak, részben pedig az az anticionizmus-
ként előadott antiszemitizmus, ami sokak
mindennapi életét keserítette meg. A gazda-
sági gondok a Szovjetunió 1991-es felbom-
lása után is fennmaradtak. Az évtized elején
ráadásra ott kísértett az ország weimari-
zációjától való félelem is. Főleg a birodalom
perifériáján lángolt fel az erőszak, amely-
nek a leglátványosabb példáját az örmény
lakosság elleni pogrom szolgáltatta az aze-
ri fővárosban, Bakuban. A zsidóság tartha-
tott tőle, hogy ilyesmire máshol is, az idő-
közben önállóvá vált Oroszországban is sor
kerülhet. Ez újabb lökést adott a kivándorlá-
suknak. Ami pedig a 2013-2014-től kibonta-
kozó új emigrációs hullámot illeti, ez rész-
ben a 2011-2012-es választások elcsalásá-
val, részben pedig az ukrainai válsággal, il-

letve az annak nyomán kibontakozó politi-
kai közhangulatváltással hozható összefü-
gésbe: egy viszonylag engedékeny autokrá-
cia ezekben az években alakult át egy súlyo-
san büntető, szabadságjogokat korlátozó
nyugatellenes autokráciává. Sokan ezt nem
tudták elviselni. Ez az új kivándorlási hul-
lám azonban – mint ahogy erre már utaltam
– nem egy újabb zsidó exodus, hanem annál
jóval szélesebb kört érintő jelenség.

**Az orosz történelem során a forradal-
mi, majd ellenzéki mozgalmakban na-
gyon erős volt a zsidók részvétele...**

Igen, ez épp úgy megfigyelhető volt már
XIX. század második felében a hatalommal
szembeforduló első radikális csoportok
megszerveződésekor, majd a századforduló
oroszországi pártjainak létrejöttékor, mint
ahogy a Hruscsov-korszakban induló sza-
mizdat és tamizdat irodalom születésekor.
A Szovjetunióbeli disszidens mozgalom-
ban jelentő szerepet játszottak a zsidók –
részben zsidó nemzeti alapon, részben attól
függetlenül, az ellenzék különböző ideoló-
giai irányzataihoz kapcsolódva.

**Jellemző ugyanez a mai Putyin-ellenes
demokratikus mozgalmakra is?**

A zsidók ma az oroszországi lakosság
nagyon csekély hányadát teszik ki. A tudomá-
nyos és kulturális életben, ahogy a közél-
letben is jelen vannak, de a zsidóság, mint
egységes és sajátos érdekekkel bíró csoport
ma nem része az orosz politikai diskurzus-
nak. Én legalábbis efféle nem érzékelek.

Ugyanakkor tudjuk, hogy a maradék
oroszországi zsidóság főként a nagyváro-
sokban él, miközben az a fajta új ellenzéki-
ség, ami a 2011-12-es elcsalt választások
után mutatkozott meg nem volt más, mint
a születőben lévő városi középosztály láza-
dása a putyini autokráciával szemben. Eb-
ben a hónapokon át tartó tiltakozási hullám-
ban nyilván szerepet vállaltak a nagyváro-
sokban élő zsidók is, hiszen többségük jól
képzett, széleskörűen művelt, nyelveket be-
szélő, külvilággal kapcsolatot tartó ember,
akiket nehéz „megvezetni”. Az a fajta tájé-
kozottság és szellemi autonómia, amivel
többségük rendelkezik kiváltképp fontos és
értékes abban a helyzetben, amikor az orosz
állampolgárok négyötödének nincs útlevele
és információikat az állam felügyelte köz-
ponti televíziókból szerzik. Ám amint
mondtam, a zsidók, csekély létszámuk miatt

nem láthatóak igazán. Valamiféle önálló
ideológiai vagy politikai áramlatként pedig
véggképp nem látszódnak.

**És a hatalom, eltérően az 1900-as évek
elejétől, ezt nem is tematizálja.**

A cári Oroszországban 1900 körül jelen-
tek meg az első illegális, 1905 után pedig az
első legális pártok. A centrumtól balra álló
pártok – vagyis a bolsevik, a mensevik és
az eszer párt – tagjainak körében feltűnően
magas volt a zsidók aránya. Ezt többek kö-
zött onnan lehet tudni, hogy a cári titkos-
rendőrség, az *Ohrana* pontos kimutatást ve-
zetett erről. Magas reprezentációjuk érthe-
tő volt, hiszen a zsidókat korlátozó rendel-
kezések egészen a cárizmus bukásáig ér-
vényben maradtak és azokat csak az Ideig-
lenes Kormány oldotta fel 1917 márciusá-
ban. Az elnyomatásukra és az őket sújtó
megannyi diszkriminációra a zsidók há-
romféle választ adtak: vagy kikeresztelked-
tek, vagy emigráltak, vagy politikailag ak-
tívvá váltak. Az utóbbi maga is kétféleké-
ppen történhetett. Az egyik lehetőséget az et-
nikai alapon történő pártalapítás és politi-
zálás kínálta. Az úgynevezett zsidó pártok
közül a legismertebb a Bund volt, de a XX.
század elején számos más hasonló szerve-
ződés is létezett. A másik lehetőséget a kü-
lönböző baloldali pártokhoz való csatlako-
zás képviselte. A zsidók nagy számban
nemcsak a baloldali pártokban tűntek fel.
Jelentős számban csatlakoztak az oroszor-
szági liberalizmus baloldali szárnyát képví-
selő alkotmányos demokratákhoz, a kadé-
tokhoz is. A fent említett pártok ugyanis
fontos politikai céljuknak tekintették az et-
nikai és felekezeti alapú diszkrimináció
minden formájának felszámolását, a teljes
emancipációt.

**És mi volt az oka a zsidók magas
arányának az ellenzékben a 70-es évektől
kezdve?**

Valószínűleg az átlagot meghaladó tájé-
kozottságuk. Képzettségük és foglalkozásuk
okán leginkább nekik lehetett többé-kevés-
bé hiteles és átfogó képük arról, hogy mi zaj-
lik a világban. Olvasottságuk, nyelvtudásuk
és tájékozottságuk miatt ők lehettek a „köz-
vetítők” a Szovjetunió belüli és kívüli vi-
lág közt. Ma – annak ellenére is, hogy az
utóbbi években Oroszország újra kezd elzár-
kózni és a nyugati világgal szembefordulni
– erre a közvetítő szerepre nincs szükség. Az

Oroszországban élők mai elzártsága ugyan- is még mindig messze elmarad a brezsnyevi Szovjetunió külvilágtól való elzártságától. Úgyhogy arra a szerepre, amit a 60-as és a korai 80-as évek közt a disszidensek – köztük a zsidó másként gondolkodók – betöl- tettek, egyelőre nincs szükség.

Moszkvában ma zsidó egyetem is működik.

A 90-es évek elején komoly várakozás és reménykedés hatotta át a közhangulatot, ennek jegyében jelentős politikai, gazdasági és kulturális változásokra került sor. Ennek az átfogó átalakulásnak a részeként jött létre a 90-es évek elején a moszkvai *Zsidó Egyetem*, amit lényegében a moszkvai zsidó tudományos elit összefogása hoz- zott létre. Az egyetem máig három karral működik. Van egy (héber) nyelvészeti, egy történelmi és egy szociálpszichológiai kara.

2012-ben pedig az állam jelentős támoga- tásával megnyitottak ugyancsak Moszkvá- ban egy ambiciózus célokat kitűző múzeu- mot is. Ennek az intézménynek a teljes neve: *Zsidó Múzeum és Tolerancia Központ*. A mú- zeum keretei között – az állandó és időszak- os kiállításokon túl – egy kutató központ is működik, amely a zsidó emlékek gyűjtését és rendszerezését tekinti feladatának. A köz- pont rendszeresen felvilágosító programo- kat is szervez.

A múzeumalapítás is azt jelzi, hogy a je- lenlegi orosz állami politikából – a tradíci- ók dacára – hiányzik az antiszemita elem. Nincsenek erre utaló komoly jelek. De az egyre féktelenebbé váló nyugatellenesség hozományaként találni példát kisebb-na- gyobb kisiklásokra. Tavaly például az egyik állam által felügyelt központi televízióban egy Rotschildokról készült film részeként hosszú bejátszást lehetett látni Göbbels egyik propaganda-filmjéből. A szokatlan „produkció” sokak – és nemcsak zsidók – in- gerküszöbét érte el. Finoman szólva is, ami történt, roppant kínos volt. Még akkor is, ha a történekről joggal feltételezhetjük, hogy az a fokozódó és egyre általánosabbá váló nyugatellenes hangulat vadhajtása volt. Ám még így is roppant aggasztó, hogy erre sor kerülhetett.

A budapesti zsidó egyetem, az OR-ZSE nem magas színvonaláról ismert. Moszk- vában ez másképpen van?

A budapesti zsidó egyetem színvonalát nem tudom megítélni, de ami a moszkvait illeti, kiváltképp annak 90-es évekbeli telje- sítményét, arról csak elismerően nyilatkoz- hatok. Ezekben az években, amikor kijutot- tam Moszkvába, teljes évfolyamokat vásá- roltam meg az egyetem tudományos közle- ményeiből, amelyek rendkívül magas szín- vonalúak voltak. A moszkvai intézmény

A kivándorlás jogáért tüntető szovjet zsidók a '80-as években

munkatársai szoros kapcsolatot alakítottak ki izraeli egyetemekkel és más judaisztikai központokkal. A 90-es években tehát min- denképpen igen figyelemre méltó szellemi központként működött a moszkvai zsidó egyetem. Hogy ma mi a helyzet, azt nem lá- tom át, mert tevékenységüket az utóbbi években kevésbé követem. Mindehhez azonban azt még hozzátenném, hogy ha va- laki ma bemegy egy komolyabb moszkvai vagy szentpétervári könyvesboltba, akkor a judaisztikai és az általános zsidó tematiká- jú könyvek széles választékával találkozhat. A nyugati nyelvekről lefordított zsidó tema- tikájú könyvek kínálata jóval nagyobb, mint Magyarországon. Nem beszélve a ha- zai szerzők munkáiról. Látható tehát, hogy még ez a megcsappant létszámú közösség is egyfelől komoly judaisztikai anyagot képes „előállítani”, másfelől követi és közvetíti a nyugati judaisztika termését. Én persze első- sorban a történeti anyag iránt érdeklődöm, és mondhatom, a téma elképesztő gazdag- ságban van jelen a könyvpiaccon.

Ez a nagy mennyiség feltételez egy jelen- tős számú nem zsidó olvasóközönséget is.

Így van. Másfelől azonban azt is meg

Zsidó bevándorlók az USÁ-ban, Ellis Islanden a múlt század fordulóján (Forrás Wikimedia)

kell említenem, hogy a hétköznapi szintjén jelen van antiszemitizmus is. Ha valaki a nagy orosz keresőprogramokba beüti a *zsidó*, *zsidóság* szavakat, már az első találatok között is szép számmal találhat virtigli antiszemita oldalakat. De ez már a 90-es évek elején is tapasztalható volt, amikor az azokra az évekre jellemző utcai könyves standokon a századforduló antiszemita irodalma fénymásolat vagy primitív utánymás formájában széles repertoárban állt az erre éhes olvasók rendelkezésére. Az orosz társadalom egy részében nyilván van egy (nem is mindig lappangó) antiszemitizmus, továbbá egy erőteljesen növekvő, alanyát időről-időre változtató xenofóbia. Ez utóbbi a két csecsen háború idején a kaukázusiakra irányult, most pedig leginkább a közép-ázsiai vendégmunkásokat veszi célba.

Itt tehát inkább valamiféle iszlámellenességről van szó.

Ebben az esetben talán nem is annyira a felekezeti elem a fontos, hanem az, hogy az időről időre kipécéztettek idegenek, nem olyanok, mint mi oroszok, vagy mi szlávok vagyunk. Mindemellett olyanok is akadnak szép számmal, akik továbbra is hisznek abban, hogy Oroszországot a zsidók irányítják, ezért aztán feladatuknak tekintik, hogy rendszeresen adatokat közöljenek a kormány etnikai összetételéről.

Ahogy tudom, az antiszemitizmus a szabadság beköszöntével, a 90-es években lendült föl nagyon erőteljesen.

Igen. Ebben részben szerepet játszott az is, hogy korábban tiltott, az olvasók elől elzárt írásokhoz lehetett hozzájutni. Ennek pedig mindig van valami bódító hatása. Ugyanakkor annak jelét nem láttam, hogy az antiszemitizmus az állami politikában is megmutatkozott volna.

A helyzet hasonlóknak tűnik Magyarországon: míg a 90-es években a jobboldali médiumokból ömlött az antiszemitizmus, most ahogy haladunk egy autoriter berendezkedés fel, úgy szorul vissza az antiszemitizmus a jobboldali (túlnyomórészt a kormány által ellenőrzött) fórumokon.

Putyin viszont az első két elnöksége idején sem élt az antiszemitizmus eszközével. Úgy látom, hogy tudatosan távol tartja magát ettől. Sokan kérdezték már tőlem, hogy a Hodorkovszkij elleni kirakatperben felbukkant-e valamilyen antiszemita elem. Amire mindig azt válaszoltam és most is ezt teszem, hogy ilyet soha nem érzékelttem. És úgy tűnik, hogy Putyin erre a nemzetközi kapcsolatok terén is vigyáz. A szíriai háború kapcsán nincs még egy politikus, aki olyan gyakran fordulna meg Moszkvában, mint Benjamin Netanjahu. Putyin, akit az utóbbi évek bel- és külpolitikája miatt nagyon sok tekintetben lehet élesen bírálni, láthatóan nem akar konfliktusba keveredni Izraellel és látványosan tartózkodik attól, hogy antiszemita húrokat pengessen.

Ez engem is meglep. Tekintve a gazdag antiszemita hagyományokat és az élesen Izrael-ellenes szovjet politikát, honnan ez a nagy barátság?

Ebben szerepet játszhat az az egymillió egykori szovjet állampolgár, aki ma Izrael-

ben él. De főleg az a reálpolitikai felismerés szabhat gátat ennek, hogy Moszkva tudatában van annak, újabb frontokat nem érdemes nyitni, a szíriai helyzet e nélkül is épp elég bonyolult. Figyelemre méltó, hogy noha 2016-tól az oroszok modern légvédelmi rendszereket telepítettek Szíriába, az izraeli vadászgépeket – leszámítva azt a februári incidenst, amikor is a szíriai légvédelem több évtized után le tudott löni egy izraeli gépet – semmilyen bántódás nem éri, amikor a Hezbollahnak szánt utánpótlást semmisítik meg. Netanjahu gyakori moszkvai látogatásai is nyilván ezzel függhetnek össze.

A cári Oroszországban a zsidóknak értelemszerűen nem volt semmilyen hivatalos képviselőjük, de ugyanez volt a helyzet a Szovjetunióban is. Ezért ugyancsak meglepő, hogy most az orosz elnök látványosan barátkozik a Chabad Lubavits mozgalom – nagyon is zsidó külsejű – rabbijaival, akik ott nagyrészt kisajátították maguknak a zsidóság képviselőtét.

Ennek az oka számomra is rejtély. A kérdés első felére visszatérve: a múlt századfordulón a birodalom ötmillió zsidóságának mindössze másfél százaléka tekintette az orosz anyanyelvének és mintegy negyedik tudott csak valamennyire oroszul. A zsidó lakosság háromnegyede a XIX. század végén még jiddisül beszélt és egyáltalán nem ismerte a többség nyelvét. Ez már önmagában is olyan korlát volt – túl a kormányzat zsidókat sújtó intézkedésein –, amely rendkívül megnehezítette a zsidóság érdekeinek hatékony képviselőtét.

A ma Oroszországban maradt zsidókra már nem olyan jellemző a forradalmi

szellem és úgy tűnik, megjelent körökben valamiféle újfajta lojalitás.

Valószínűleg ez azzal függhet össze, hogy az Oroszországban maradó zsidóság jelentős része – képzettsége, tájékozottsága és kapcsolatai révén – inkább nyertese, mintsem vesztese volt a 90-es évek politikai és gazdasági átalakulásának. Az akkor megszerzett tulajdon védelmét és a kedvező helyzet fenn tartását pedig a hatalommal való együttműködésben láthatta. Az új keletű lojalitást leginkább ezzel magyarázom. Meg azzal, hogy a zsidóság a hitélete gyakorlásának szabadságát és biztonságát is az államtól várta el, és ebben alapjában véve eddig még nem is csalatkozott. Ez azonban nem jelenti azt – ahogy erre már az interjú elején is utaltam –, hogy a zsidóság egésze lenne lojális a putyini rendszer iránt. Bizonyos körökben elfogadja és elismeri annak működését, illetve teljesítményét, míg más vonatkozásokban kritikusan ítéli meg.

Mint tudjuk, a Jelcin korszakban a hirtelen felemelkedett oligarchák első nemzedéke jelentős részben zsidó volt.

Volt is a 90-es években egy olyan kifejezés, amit annak érzékeltetésére használtak, hogy ilyen rövid idő alatt milyen kevés ember kezébe került az ország. Annak mintájára, ahogy a XVII. században használták az uralmi forma leírására a „szemibojarscsina” („a hét bojár uralma”) kifejezést, ugyanúgy megalkották annak jelceni korszakra jellemző megfelelőjét, a „szemibankirscsina”-t, vagyis „a hét bankár uralma” fordulatot. A 90-es évek közvéleménye pontosan tudta és számon tartotta, hogy a hét bankár közül csak egy nem volt zsidó. Annak ellenére, hogy ez a kifejezés közszájon forgott és annak tartalma közismert volt, az mégsem keltett antiszemita hullámokat. Valószínűleg azért nem, mert a nyugat felé közeledő jelceni Oroszországban ennek a hatalom részéről nem volt semmiféle hát-szele. És annak sem látom jelét, hogy ez másképp lenne Putyin idején. Az üzleti elit körében ma is ott van a zsidóság, de az államhatalom ebben nem lát semmiféle kockázatot vagy természetellenes dolgot.

Nyilván, de ez már nem olyan látványos, mint a 90-es években.

A 90-es évek második felében Jelcin kétségtelenül foglyává vált annak a korai privatizáció révén meggazdagodott tulajdonosi

elitnek, amely igényt tartott arra, hogy a háttérből meghatározza az orosz bel- és külpolitika stratégiai irányait és ezért joggal nevezhetjük őket oligarcháknak. A putyini etatista fordulat után azonban az oligarchák megtanulhatták, hogy a politikában hallgass a nevük. Épp ezért az üzleti elit második nemzedékének tagjait, vagyis azokat, akiket Putyin emelt föl és tett gazdaggá, én már nem is nevezném oligarcháknak, mert az oligarcha szerintem az, aki jelentős vagyonának birtokában feljogosítva érzi magát arra, hogy az ország stratégiai ügyeinek alakításába beleszóljon és ezt meg is tudja tenni. Azok az újjgazdagok viszont, akik Putyinnak köszönhetik vagyonosodásukat, erről nem is álmodhatnak. Ők Putyin teremtményei, akik egy pillanatig sem érezhetik úgy, hogy az elnököt ők irányítják. Épp ezért nem számítok arra, hogy majd egy adott pillanatban megtudnának – vagy akár csak meg akarnának

– ellenzékként szerveződni. Ők oly mértékben kiszolgáltatottak Putyinnak, hogy ezt elképzelhetetlennek tartom.

Az oligarchák első nemzedéke eltűnt?

Részen megmaradtak. A maiak közül nagyjából be lehet azonosítani azokat, akik a 90-es években szerezték a vagyonukat. De ők lemondtak a politikacsínálás ambíciójáról, mert belátták, hogy ha nem ezt teszi, akkor Hodorkovszkij sorsára jutnak. Ilyen lojális ember például Abramovics, aki Putyin első két elnöksége idején Jakutföld kormányzója volt. Az első nemzedék megmaradt tagjai mellé Putyin „felemelt” egy olyan újabb csoportot, amelynek tagjait a hozzá való feltétlen hűség jellemez. Köztük is akadnak zsidók, de már korántsem olyan domináns arányban, mint a jelceni években. Már csak azért is így alakult ez, mert Putyin környezetét jelentős részben egykori titkosszolgálati emberek alkotják.

ÉLET ÉS IRODALOM

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

Kedvezményes előfizetési díj
1 évre 19 860 Ft
Megrendelhető a szerkesztőségben
(1089 Bp., Rezső tér 15.)
Telefon: 210-5149,
210-5159
Fax: 303-9241
e-mail: es@es.hu

AMI A CÍME.

Megjelenik minden pénteken!

Keresse az újságárusoknál

vagy fizessen elő!

HÉT TÉNY A MAI ZSIDÓ ÉLETRŐL OROSZORSZÁGBAN

1. Zsidó reneszánsz

Jonathan Sarna, a Brandeis University professzora felidézi 1986-os Szovjetunióbeli látogatását, amikor a zsidó tanítást és vallás-gyakorlatot durván elnyomták. „Ami a zsidó életből még megmaradt, illegalitásba vonult. A héber nyelvet titokban tanították, a legtöbb zsidó rendezvényt betiltották, a Korál Zsinagógában (ez volt az egyetlen imaház, amelynek működését engedélyezték a fővárosban) hemzsegték a besúgók, és a leginkább öntudatos zsidók a refuznyikok voltak, akik arra készültek, hogy örökre elhagyják Oroszország anyácskát.”

Sarna professzor így folytatja: „Manapság viszont a zsidó tevékenység Moszkva-szerre nyilvánosságot kap.” Moszkvában legalább négy zsidó iskolában vallásos és szekuláris tárgyakat, héber nyelvet oktatnak. A Moszkvai Állami Egyetemen (MGU) zsidó tanulmányok tanszéke létesült. A fővárosban mintegy 20 zsinagóga működik. A legendás Korál Zsinagógát kitartározták és minden szombatkor hívők sokaságát fogadja.

Szentpéterváron ugyancsak fellendült a zsidó élet. Zsinagógák, zsidó közösségi centrum, iskolák és idősek háza működik a városban. Ahol 1917 előtt zsidók nem letelepedhettek le, mos nyilvános sabati vacsorák vonzzák a közönséget.

A Zsidó Múzeum és Tolerancia Központ 2012-ben nyitotta meg kapuit Moszkvában. Az intézmény világszínvonalon, multimédiás eszközökkel mutatja be az oroszországi zsidó történelmet. Megnyitásakor Simon Peresz izraeli elnök (aki a mai Belarusz területén született) így emlékezett: „anyám orosz dalokat énekelt nekem, a múzeum be-

járatánál gyermekkori emlékek rohantak meg, és anyám hangja remegett a szívemben”. Sok orosz zsidó számára szinte hihetetlen, hogy egy ilyen intézmény működik Moszkvában. A komplexumban zsinagóga, közösségi központ, iskolák, könyvkiadó és könyvesbolt, valamint gyógyászati részleg kapott helyet.

2. Csökkenő zsidó népesség

A 2002. évi népszámlálási adatok szerint a zsidók Oroszország népességének mintegy 0.16%-át teszik ki, és számuk folyamatosan csökken. 1959-ben még 2 279 800 zsidó élt a Szovjetunióban, ám az utóbbi évtizedekben felgyorsult a kivándorlás. 1989 és 2002 között 40%-uk hagyta el az országot, közülük sokan Izraelben telepedtek le. A 2002-es adatok szerint mintegy 435 000 zsidó vallotta hazájának Oroszországot. A kis családok, az asszimiláció és a vegyes házasságok következtében a zsidó identitásuk egyre kevesebben vannak. A nem ortodox zsidók 80%-a nem zsidó házastársat választ magának.

A zsidók túlnyomó többsége város lakó: valamivel több, mint a felük Moszkvában és környékén, ötödük Szentpéterváron él, a többiek más nagyvárosokban. A zsidó szellem életben tartására és terjesztésére az utóbbi évtizedekben életre hívott szervezetek rendezvényeire inkább az idősebbek járnak el, nem a fiatalok.

3. Újjáéledő zsidó oktatás

Manapság Moszkvában és Szentpéterváron négy-négy zsidó iskola működik. Problémát jelent, hogy a zsidó családok

többsége nem engedheti magának, hogy gyermekeiket ilyen iskolákba járassa. A legtöbb iskolát orosz és külföldi filantrópok adományaiból tartják fenn. Minthogy a szülők keményen dolgoznak, gyakori eset, hogy a tanulók szinte az egész napot az iskolákban töltik, ami segítség a szülőknek, és a gyermekek zsidó közösségi öntudatát is emeli.

4. Vlagyimir Putyin szívélyes zsidó kapcsolatai

Az oroszországi zsidó élet fellendülésében jelentős szerepe van az orosz elnök láthatóan judeofil beállítottságának.

A Chabadhoz kötődő Berl Lazar főrabbi, aki szoros kapcsolatokat ápol Putyinnal, ezt az elnök gyermekkorában szerzett tapasztalataira vezeti vissza. „Putyin igen szegény családban nőtt fel, szülei állandóan dolgoztak. Szerencsére a szomszédjukban egy haszid zsidó család élt, akik a fiút gyakran hívták át magukhoz. Nagyon kedvesek voltak hozzá, aki nem volt rokonuk, nem volt zsidó – és tették mindezt akkor, amikor az ilyen kapcsolat nem volt veszélytelen.”

Az említett család feje Anatolij Rahlin volt, Putyin középiskolai birkózóedzője. Önéletrajzában Putyin a családot vallásgyakorló zsidóknak ábrázolja. Eszerint Rahlin szombaton nem dolgozott, hanem egész nap a Tórát és a Talmudot tanulmányozta. „Egyszer megkérdeztem tőle, mit olvas. Elmondta, és ezzel rögtön felkeltette az érdeklődésemet.” Putyin említi, hogy Rahlin temetésén sírva fakadt. Másik középiskolai tanára, aki nagy hatást gyakorolt rá, Mina Jugyickaja

Berliner volt, aki később kivándorolt, Tel Avivban élt nagy szegénységben, mire Putyin lakást vásárolt neki.

Később, amikor politikai karrierje kibontakozott, a zsidó közösség iránt táplált rokonszenve segítségnyújtásra sarkallta. Leningrádi főpolgármester-helyettesként ő adott engedélyt egy zsidó iskola megnyitására. Később, a moszkvai zsidó múzeum építése idején egy havi fizetését ajánlotta fel a célra, neve ott szerepel az intézmény falán, az adományozók nevét feltüntető táblán.

5. Politikai bizonytalanság

A politikai bizonytalanság komoly problémát jelent a mai Oroszországban, amelyet a Freedom House a „nem szabad” kategóriába sorol, utalva a civilszervezetek elleni rendőrségi fellépésekre, az ellenzéki mozgalmakkal és pártokkal szembeni hatósági intézkedésekre, a médiában folyó nacionalista propagandára és a tömegtájékoztatás egyoldalúságára. Az évente nyilvánosságra hozott *sajtószabadság index* 180 országból a 148. helyre sorolja Oroszországot. Az elmúlt években számos ellenzéki politikust korrupció vádjával ítélték börtönbüntetésre (egyesek szerint koholt vádak alapján), mások pedig gyanús körülmények között vesztették életüket.

A reformokat követelő politikusok elleni kemény intézkedések érzékenyen érintik a zsidó közösséget. „A liberális ellenzék szinte minden vezetője zsidó származású vagy rendelkezik zsidó kapcsolatokkal” – magyarázza Mihail Edelstein, az MGU oktatója. A szovjet időkben kevés zsidót vettek fel egyetemre, és sokan alacsonyabb presztízsű felsőoktatási intézményekben tanultak, mint például az Olaj- és Gázipari Intézet. Belőlük kerültek ki az olajipar mágusai a rendszerváltozás után. Az 1990-es évek elejére a hét leggazdagabb oligarcha közül hat zsidó származású volt. Sokan közülük politikai szerepet vállaltak, manapság pedig az ellenzéki pártokban tevékenykednek.

Boris Nyemcov korábbi miniszterelnök-helyettest, majd ellenzéki politikust 2015-ben lelőtték, miután kampányt indított Oroszország ukrajnai akciói ellen. (A Kreml tagadta bármilyen érintettségét az ügyben.) Nyemcov zsidó származású volt, bár ő kereszténynek tartotta magát.

Más ellenzékieket börtönbe zártak. Az apai ágon zsidó Mihail Hodorkovszkij 2001-ben alapította meg a liberális nézeteket hirdető Nyitott Társadalom Alapítványt. Külföldön elismerésben részesült, nem úgy hazájában. 2003-ban korrupció vádjával tartóztatták, és börtönbe zárták. A nemzetközi nyomás hatására 2013-ban kiengedték, és jelenleg Svájcban él. Sok orosz üzletember joggal félhet a korrupció vádjától, az orosz zsidók viszont számos esetben találják magukat a hatalom célkeresztjében. Mika Naftalin, a szovjet zsidók tanácsának egykori igazgatója állítja, hogy az új Oroszországban „a vizsgálatok többnyire a zsidó származású oligarchák ellen irányultak.”

Izrael biztos menedékkül szolgál sok orosz zsidó oligarcha számára. Az *Economist* rámutatott, hogy számos ismert orosz személyiség (köztük sok zsidó) „válaszútra kényszerült: vagy Putyin mellett, vagy ellene... Izrael semleges zónának számít, ahol találkozhatnak egymással, ahol nem fenyegeti őket a kiadatás veszélye, ha (gyakran politikai indítékokból) bűnvádi eljárást kezdeményeznek ellenük odahaza.”

6. Terjedő antiszemitizmus

A virágzó oroszországi zsidó élet és Putyin elnök zsidók felé történt nyitásának dacára az antiszemitizmus mértéke aggasztó tendenciát mutat. A Rágalmazásellenes Liga (ADL) 2015-ben rendezett közvélemény-kutatása szerint az oroszok nem kevesebb, mint 23%-a táplál antiszemita indulatokat. Az utóbbi hónapokban kiújult incidensek hatására az orosz zsidók közül sokan az orosz társadalmon belül elfoglalt helyzetük átértékelésére kényszerültek.

2017 januárjában Pjotr Tolsztoj, a Duma alelnöke azzal vádolta meg a zsidóságot, hogy „felmenőik” munkáját folytatják – akik „lerombolták templomainkat” és üldözték a keresztényeket. Alekszandr Boroda rabbi, az Oroszországi Zsidó Hitközségek Szövetségének elnöke arra figyelmeztetett, hogy „hasonló kijelentések többnyire olyan felelőtlen személyek szájából hangzanak el, akik antiszemita kampányra uszítanak. Amikor az orosz parlament alelnöke hivatalos sajtótájékoztatót üt meg ilyen hangot, akkor ez az ország etnikumai közötti együttélés ellen irányul és feszültséget szít.”

Tolsztoj szavai egy héttel azt követően hangzottak el, hogy Jekatyerinburg városában egy kerületi bíróság közmunkára ítélte egy személyt gyűlöletbeszédért. Az illető egy orosz nyelvű közösségi weboldalon a zsidókat azzal vádolta, hogy Oroszország és a világ feletti hatalom megszerzésére töreksenek.

2017 februárjában két ismert zsidó vezető, Ari Edelkopf amerikai Chabad rabbi és feleségét Chanát, hét gyermekükkel együtt kiutasították Oroszországból, mondván, hogy „nemzetbiztonsági kockázatot jelentenek”. A lépést konkrét vádakkal vagy magyarázattal nem támasztották alá. Az Edelkopf házaspár a 2014. évi téli olimpia idején vált híressé Szocsiban, ahol a helyi 3 ezer fős zsidó közösséget vezették. Az olimpia zsidó vendégei három zsinagógában imádkozhattak, és kóser étkezést is biztosítottak számukra. Az Oroszországi Zsidó Hitközségek Szövetségének szóvivője szerint a rendelkezés „komoly aggodalmat támaszt az oroszországi zsidó közösségek jövőjét illetően.”

7. Kivándorlás Izraelbe

A növekvő antiszemitizmus és a politikai bizonytalanság hatására a zsidók közül sokan az ország elhagyását tervezik. 2015-ben 6 716 fő vándorolt ki Oroszországból Izraelbe, 2016-ban pedig mintegy 7 000 fő. Sok oroszországi zsidó keresi fel Izraelt, ahol rokonaik élnek. A tehetősebbek már ingatlant is vásároltak, hogy legyen hová menni, amennyiben úgy érzik, hogy el kell hagyniuk Oroszországot.

David Nazarov, egy fiatal moszkvai zsidó családapa 2014-ben a következőkkel magyarázta miért gondolkodik izraeli kivándorlason. „Szeretném, ha gyermekeim és unokáim Izraelben nőnének fel. Az ország kicsiny, és ellenségek veszik körül, de ott mégis nagyobb biztonságban érzem magam. Az ott élők miatt, azért, mert tudom, hogy zsidó államban vagyok.” Az eltelt három év során zsidók ezrei mondtak búcsút Oroszország anyácskáinak és építik új életüket Izraelben.

Dr. Yvette Alt Miller: 7 Facts about Jewish Life in Russia Today/ forrás: aish.com

Fordította Bassa László

Klein Rudolf

A TEMETŐ MINT KÖNYV

A szentpétervári Preobrazsenszkoje zsidó temető

Szertartási
épület
(A szerző
felvételei)

Kevesen sejtik, hogy egy zsidó temető nem csupán végső nyughely, illetve a vallásosok számára a feltámadásig tartó ideiglenes hajlék, hanem „könyv” is, melyből kiolvasható egy közösség élete, társadalmi helyzete és világképe. A sírok betűkként sorakoznak, a köztes tér betűköz, a szertartási épület hangsúlyos felkiáltójel, a temető széle és kerítése margó. Sőt, a nekropolisz város is: a halottak poliszja, utakkal/utcákkal, középületekkel és egyéni/családi nyughelyekkel. Míg a mindenkori történetírás a napi politika eszköze lehet, és nem ritkán torzítja a múltat, addig a temetők a történelem igaz tükrői. Nem véletlen hogy a szovjet-országi kultúrpolitika fontos elemévé vált a temetők, különösen a zsidó temetők elpusztítása, amivel a történelmet „kiigazították” a hivatalos narratíva szellemében.

A 19. és 20. században is a zsidó temető „kultúrtörténeti olvasókönyv”, különösen az emancipált zsidóság esetében, mely minden lehetőséget felhasznált arra, hogy igazolja lojalitását a többségi társadalom iránt, hogy elszakadjon az évezredek elnyomás során létrejött szigorú temetkezési hagyományaitól és „keresztény testvéreivel” együtt a felvilágosult, racionális és egalitárius világ megteremtésében aktív részt vegyen. Ez a részvétel magában még nem is volt elég: meg kellett azt mutatni látványosan, épülettel, szoborral, kerttel, hiszen a keresztény művészet legfontosabb csatornája éppen a vizualitás. Ez az a világ, ahol a zsidóknak a legnagyobb „lemaradást” kellett behozni. Különösen érvényes ez a világvárosokra, ahol a zsidó elit jelenítette meg a modernitás melletti elhivatottságát téglában, kőben, márványban, mint a bécsi Ringstraße illetve budapesti Andrásy út esetében. Nem lehetett ez másképp Szentpétervárott sem, mely liberálisabb volt a hatalmas Oroszország szívéhez közelebbi városoknál, mint például Moszkvánál, ahonnan a zsidókat az európai emancipáció fénykorában, 1891-ben cári dekrétummal kiűzték, és csak a szovjet korban összpontosult itt ismét jelentősebb zsidóság.

Szentpétervár Oroszország nyugati ablaka, némelykor kapuja is. Nagy Péter cár azért is alapította, hogy megszabaduljon a moszkvai pravoszláv papságtól, mely apját megalázta, meg a begyöpösödött, megvesztegethető politikai establishmenttől. Ezzel óhajtott elmenekülni a tatár múlt és általában az ázsiaiakkal való viaskodások emlékeitől is, a felvilágosult és „boldog Skandinávia” felé tekintve. A város legjelentősebb épületeinek és együtteseinek egy részét nyugati építészek alkották, mint például Francesco Bartolomeo Rastrelli (1700-1771) a Téli Palotát és a Szmolnij Kolostort, Leo von Klenze (1784-1864) pedig az Új Ermitázst. Szentpétervár az a hely, ahol a végtelen Oroszország találkozik az európai ésszel és a

nyugati kultúra egészével. Szentpétervár nyugati csücsök, a modern szellemi áramlatok felvevője és közvetítője a végtelen birodalom irányába, az Ural hegység felé és azon túl. Nem véletlen, hogy itt tört ki az októberi forradalom 1917-ben.

Szentpétervárott számos zsidó fordult meg, iskolázkodott, sokan közülük a Baltikumban vagy a letelepedési övezetben születtek. Ez az az oroszországi nagyváros, ahol a zsidó lét folytonos a 19. század közepétől, amelyet nem hódított meg a náciizmus, bár a város pereméig jutottak a német csapatok.

A zsidó temetőt 1875-ben alapították a nem pravoszláv lakosság számára, katolikus, lutheránus, zsidó és muzulmán felekezeti szekciókra osztva azt. Ám, miután fizetni kellett a temetkezésért, egyetlen muzulmán sem temettek el itt 1899-ig – ezt az ő vallásuk nem teszi lehetővé –, és a nyugati keresztény kisebbségnek is csak a legszegényebb tagjai lettek itt végső nyugalóhelyre, jobbára sírkő nélkül. Így gyakorlatilag a temető egésze zsidóvá vált. Furcsamód népszerű nevében benne maradt a keresztény vallás kulcsfontosságú fogalma, Krisztus színeváltozása (Преображение Господне), melyről a szomszéd pravoszláv temető kapta a nevét.

A temető az Alekszandrovszkoj Fermi nevű széles sugárúton található, elővárosi környezetben. Eredeti kerítése az ünnepélyes pillérsorral elveszett, de főbejárat két hatalmas pilonja még áll, melyek között feltűnik a

monumentális szertartási épület díszudvarát körülíró tömege és keleties „kapadli kupolája” (1912). Alkotója, Jakov Gevirc (Gewirts) Germanovics (Яков Германович Гевирц, 1879-1942) a harkivi nagy zsinagóga tervezője is (Большая Хоральная Синагога, 1909-13), számos bérház és bank építész, több tudományos munka szerzője. Gewirts a szovjet korban is közkedvelt maradt. A Nagy Vezér és Tanító, Sztálin elvtárs a szentpétervári építészkar dékánjává nevezte ki. Ez nem kis teljesítmény, ha meggondoljuk, hogy a vezér nem volt filozsemitának nevezhető, annyira nem, hogy még az orosz elit zsidóit is megfizetelte. Mégis, némelyikük ügyesen navigált ebben a világban és Gewirts közéjük tartozott, függetlenül attól, hogy a cári korban igazi „kozopolita” modern építész, aki mellőzi az orosz hagyományokat, és hűen követi a korabeli Európa főbb építészeti irányvonalait. Persze időben „átigazol” és megússza, de a diktatúrában már nem tervez. Az ő habitusához nem illett a proletárdiktatúra vaskos klasszicizmusa.

Az elő-modern, kőburkolatú, török mecsetre is emlékeztető tömegképző szertartási épületből két keleties árkád-

Jellemző út

Keresztény imára összekulcsolt kezű anyagka
Oljuszinka Krisztal sírján

A régi, neogótikus szertartási épület

Miháil Joszifovics Epelbaum, a Szovjetunió érdemes művészeinek sírköve – a sarokban a kis kép a nagyember fiára emlékezik, aki 1999-ben hunyt el

sor nő ki, melyek az előzővel a temető főterét hozzák létre. Itt gyülekezhetett a valaha nagyon népes közösség egy-egy jelentősebb személyiség temetésekor – mára már csak kb. 100,000 zsidó él a városban (2,5%) Ez a kompozíció nem a temető középpontjában, hanem annak nyugati széléhez közel helyezkedik el. A temető raszteres alaprajzú, ahol utcák szelnek apróbb szekciókra az együttest. Az utcákat névvel látták el, mint például Fő utca, Zöld utca, Lembergier illetve Nyevszkij utca, ami ritka; másutt inkább számokkal jelölik az utakat és/vagy szekciókat. Az utcaszerűséget kiemeli e közlekedő-terek keresztmetszete is: a közepén kidomborodó részt kőlappal fedték, jobbra és balra nyílt csatornázás, melyeket kis hidak kötik össze a sírokkal.

Az első sírok szerény méretűek voltak, mint például a keleties két kőtábla, mely alatt egy zsidó katonatiszt (!) nyugszik. Oroszországban sem tódultak a zsidók a katonai akadémiákra a 19. században, sőt, állami alkalmazott is alig volt közöttük – ilyen posztra inkább álmos nemesi ivadékok pályázhattak. Az emancipáció térnyerésével

viszont a zsidók egyre láthatóbb szerepet vállaltak, és mind nagyobb síremlékeket emeltek, mint más európai nagyvárosban. A legnagyobbban még felirat sincs, mert aki a kövek alatt nyugszik, azt tartotta, ő annyira híres, hogy felirat nélkül is örökké emlékezik majd rá az utókor – az orosz oligarcha lelkiület vajmi keveset változott az elmúlt másfél évszázadban. Az elegáns francia grandőr félázsiai változata ez.

Stilisztikai szempontból az egyik leggazdagabb európai nagyvárosi temető a Preobrazsenszkoje. Klasszicista, sőt, itt-ott neogótikus mauzóleumok sorakoznak itt – holt utóbbi stílus a nyugati kereszténység hivatalos formavilága több évszázadon át, azaz orosz pravoszlávlye ősellenségéé. A katolikus kultúra belopta magát szobrocskák formájában is: a kommunizmus előtti korban faragott pufi angyalkák imádkoznak a sírkövek tetején – a pravoszláv kultúra szoboridegen, a zsidóhoz hasonlóan, és az ikon sem tekinthető hagyományos, naturalista képi ábrázolásnak. Ám a temetőben nagyobb a képtolerancia, a sírokon fényképek sorakoznak, melyekről nem ritkán katonai egyenruhában, kitüntetésekkel karácsonyfásított, öntudatos alakok pillantanak ránk. Számos felirat utal az elhalálozott társadalmi helyzetére, a rangkorság egészen szélsőséges megnyilvánulásáig, annak szovjet változatában is. Ebben szerepet játszhatott a szovjet ha-

zaszeretet, a náciizmussal szembeni ellenállás, a zsidókkal szemben először megnyilvánuló nagyobb tolerancia és a birodalom szeretete – a zsidók mindig ragaszkodtak a birodalmakhoz.

A temető további érdekességét alkotják a kommunista korszak sírjai, melyek között rendkívül ötletesek is találhatók. 1965-ben, a Brezsnyev korszak hajnalán temették el Mihail Iszakovics Kuszlik professzort, akinek aszimmetrikus, elegáns, fehér márvány sírkompozíciója a modernizmus legszebb késő-szovjet példája. Egy kb. 4x5 méteres platón áll egy alacsony pad és egy nagy hasábalakú, csak orosz feliratú tömb, kézfragmentummal a tetején, mely az elhunyt szobrászi életművére utal. A professzornak szerencséje volt, hogy a Sztálin utódául kiszemelt Andrej Zsdanovot, a modern művészet esküdt ellenségét és a szocreál kihirdetőjét, még időben cserbenhagyta a mája – hiába ostromozta Sztálin elvtárs, hogy csak gyümölcslevet igyon. Hruscsov illetve Brezsnyev már kevés érdeklődést mutattak a művészetek iránt.

A második világháború utáni korszak sírjainak zöme viszont szokványos, mint például Mihail Joszifovics Ellenbaum, érdemes művész (zászluzsnyij artyiszt R.Sz.F.Sz.R.) sírja, melyet az orosz szokásoknak megfelelően az elhunyt képmása ékesít. Sok tapsot kiérdemelt,

megelégedett, nyakkendős, középkorú férfi tekint ránk ovális keretből.

A temető további sajátossága a „halmozott síremlék”, ahol az eredeti alapra és sírkő mellé újabb családtagok társulnak, de ezeknek neveit nem vésik az eredeti „tulajdonos” neve alá, hanem mindegyikük kap külön-külön egy kis sírkövet és természetesen fotót. A „kollektizmus” másik esete, amikor a kovácsolt vaskerítéssel lehatárolt telken több sírkő emelkedik, mint az Lengyelországban is szokásos volt. Ennek egy ökumenikus példája a három műmárvány sír, amelyekben Leonyid Mojszejevics (minden bizonnyal izraelita), Ramzaeva Váentyiná (jó eséllyel muzulmán) és Mojszej Zelmanovics (újkeresztény) nyugszanak. Az utóbbi szemüveges képmása mellé nagy keresztet faragtak – kurzushű Mózesünk ki keresztelkedhetett a poszt-szovjet korban.

A poszt-kommunista korban hatalmas posztmodern sírok készültek, a klasszicizmus teljességének/zártságának és a fragmentációnak kontrasztja jelenítik meg a mai kor szellemi és társadalmi kettősségét.

A temető jó állapotban van, látogatható és sajátos színfoltja az európai zsidó temetőművészetnek – egyrészt kötődik hozzá, másrészt különbözik tőle történelmi, társadalmi és táji adottságok miatt.

Posztmodern síremlék a díszsírhelyek sorában

„MINTHA A MAGYAR ZSIDÓK A JOBBIKOT TÁMOGATNÁK”

Tamás Pál szociológus ukrainai tapasztalatairól

Hogy került közeli ismeretségbe Ukrajnával?

A 70-es években a Kijevi Műszaki Egyetemen tanultam. Akkoriban sehol olyan utcai antiszemitizmust nem láttam, mint Ukrajnában. A szovjethatalom ezt a – népi ukrán gyökerekből táplálkozó – antiszemitizmust csöndben támogatta.

Mit jelentett ez konkrétan?

Nyíltan zsidóztak a villamoson, vagy a zsidókat beépítették a káromkodásokba. A b.meg után következő szó a „zsidó” volt. Kisinyovi zsidó ismerőseim elpanaszolták, hogy csak úgy vették fel őket az egyetemre, hogy romának adták ki magukat – akik ott akkor többségi kádernek számítottak. Kijevben az egyetemen volt egy Grinberg nevű csoporttársam, egy diáklány, akinek a neve nyilvánvalóan elárulta származását. Ő az egyetemi éveit ijedten, csöndben, meghúzódva, szinte fal mellett osonva töltötte el. Ilyen megrémített fiatal zsidót Pesten nem láttam. Talán ilyenek lehettek a zsidók 1933-38 között Németországban.

Az ukrán antiszemitizmus ekkor nem vallásos jellegű volt, Sok mindentől jött össze, de fontos volt, hogy egyesek azért haragudtak a zsidókra, mert azok az orosz kultúrában éltek, azt erősítették, ami a radikálisabb ukrán nemzeti értelmiségiek szemében az ellenség támogatását jelentette.

Amúgy számomra, pesti ifjú számára meghatározó élmény volt, hogy a parkban üldögélő bácsik jiddisül beszélgetnek egymással. Ekkor értettem meg, hogy a zsidó az egy nép, amely itt éppen jiddisül beszél. Abban az időben egyébként már működött a zsidó kulturális önszerveződés: mikor én ott tanultam, két jiddis nyelvű zsidó színház is érkezett Kijevbe vendégszereplésre: az egyik Vilniusból, a másik Kisinyovból. Mindez teljesen hivatalosan zajlott, de utána megindult a kivándorlás tömegekben. A zsidó Kijev kiürült.

Ezek magas színvonalú előadások voltak?

Nem, ezek amatőr előadások voltak. De a szereplők jiddisül beszéltek, és ettől a közönség könnyekig meg volt hatva. Pedig a fiatalok a jiddist már nem nagyon értették. A 30-40-es években Kijevben, Odesszában és máshol profi zsidó színházak működtek jiddisül, de a 40-es évektől mindez elpárolgott.

A „cionista” hava nagilát akkor előadhatták a Szovjetunióban?

Bizony, én magam láttam, a kisinyovi színház előadásának záródarabja még a szovjet időkben a Hava Nagila volt, és az ezerfős közönség megpróbálta a dalt énekelni. Ez akkor és ott egy szovjet kisebbség legális kollektív folklórja volt. A nézők közül volt, aki a személyije szerint is zsidó volt, de szerintem legalább a fele oroszoknak, vagy ukránnak volt regisztrálva.

Mikor indult el a kivándorlás?

A 70-es évektől. A szovjethatalom először azoknak adott kivándorló útlevelet, akiknek külföldön rokonuk volt. Ezek a – gyakran fiktív – rokonok lelkesen küldtek meghívókat a Szovjetunióba. Mindez azonban nem amatőr alapon ment – amerikai zsidó szervezete nemcsak meghívó leveleket, hanem letelepedési garanciákat is küldtek. Ily módon mintegy 60-70 ezer embernek siker

rült kivándorolni. Én Kijevben egy alkalommal valami buliban megismerkedtem egy csapat fiatallal, akik nem tudták, hogy honnan jöttem, de rám néztek és azt mondták: mi elmegyünk innen, gyere velünk te is. Papírokat szerezni egy fővel több vagy kevesebb részére: nem volt probléma.

Milyen volt a helyzet a nagy exodus után?

Ukrajnában furcsa helyzet alakult ki. 1989 után elkezdtek dicsőíteni a szélsőséges – gyakran fasiszta – ukrán nacionalista mozgalmakat. Ezek között olyanokat, amelyek segédcapatai részt vettek a nácik oldalán az ukrán zsidóság lemészárlásában. Ezeket az embereket a mai ukrán történelemfelfogás hősöknek tekinti. Úgy tartják, hogy valójában ártatlanok, csak a KGB vádolta meg őket tömeggyilkosságokkal. Így két legyet ütnek egy csapásra: letagadják a Holokausztért viselt felelősséget és a KGB-n is ütnek egyet.

Mennyi zsidó maradt Ukrajnában?

Maradt még vagy 100 ezer ember – belőlük került ki az üzleti elit. Amikor ma ukrán oligarchákról beszélünk, jelentős részben zsidókról van szó. (A többi is inkább orosz, tatár, stb.) Bizarr módon ők állnak a szervezett zsidó közösség élén, de ők azok is, akik az ukrán nacionalista kultuszt és a mindenféle ukrán szabadszervezeteket finanszírozzák. Ezen ma mindenki röhög Ukrajnában, de nyíltan antiszemita lenni ma nem ildomos. Ezek az emberek egyébként rendszerint zsidó nevet viselnek, mert ott nem volt szokásban nevet váltani. És, mi-

A kijevi Korál zsinagóga

közben az ukrán nemzeti ügyet képviselik, kizárólag oroszul beszélnek. (Ahogy egyébként a nagy többség oroszul beszél az ukrán nagyvárosokban.)

Vegyünk egy példát: egy Pincuk nevű zsidó fiatalember, Leonyid Kucsma, korábbi ukrán elnök veje találta ki a gazdaságirányítás és tulajdonlás oligarchikus rendszerét, ami ma Ukrajnát jellemzi. Ő maga öntudatos zsidó, olyannyira, hogy a Tel-Avivi Egyetemen saját zsebből finanszíroz egy, az ukrán zsidóság történetét kutató intézetet.

Magyarországon a zsidók többnyire elzárkóznak az agresszív nacionalizmustól, mert a fasiszta előszobájának tekintik. Ukrajnában nem ez a helyzet?

Sokáig úgy gondoltam, hogy igen, de most azt kell mondanom, hogy nem így van. A zsidó oligarchák finanszírozzák az ukrán nemzeti mozgalmakat – mintha Magyarországon a Jobbikot a zsidók finanszíroznák.

Ezek a nacionalista mozgalmak nem antiszemiták?

De igen, persze. Ám egy valóban feddhetetlen zsidó barátom úgy magyarázta ezt nekem, hogy nem kell nagyon a szívünkre venni ezt a nacionalizmust, mert ezek a fiúk tájékozatlanok, nem tudják, hogy mit is csináltak apáik és nagyapáik.

Azt lehet tehát mondani, hogy a mostani nagy oroszellenes ukrán nacionalizmusban a zsidók partnerek és nem emlegetik föl az ukránok viselt dolgait a Holokausztban?

Így van, nem emlegetik föl ezeket a gyilkosságokat – illetve a németeket teszik felelősség meg a lengyel segítőiket. Például Lemberg, Galícia fővárosa (ma Lviv) nagy zsidó központ volt. Itt a háború előtt a lakosság többsége lengyel volt, egyharmada pedig zsidó. Az ukrán lakos-

Sólem Aléhem jiddis író szobra Kijevben

Nacionalista
tüntetés Kijevben

ság aránya nem volt magas, ők is inkább alacsonyabb státuszú foglalkozásokat űztek. A zsidókat a megszálló németek 1941 után, nyilván ukrán rendőri segítséggel megsemmisítő táborokba hurcolták.

Ma a város 95 százaléka ukrán és Lviv az ukrán nacionalizmus egyik fellegetője. Az egész városban egyetlen lengyel felirat van – ez a gettóemlékművön található, ahol csak jiddis és lengyel nyelvű szöveg olvasható. Mintha mindez nem a ma itt élő ukránokhoz szólna.

De a ma Ukrajnában élő százezer zsidó nem mind oligarcha.

Nem, sok köztük a képzett értelmiségi, akik ismét vállalkoznak zsidó nevükre. Jelenleg éppen a miniszterelnököt is Grojszmannak hívják. De fellegetők ismét a szakértelmiségben és a kisvállalkozók között is – a hagyományos pályákon tehát.

Az ukrán zsidó életnek van egységes kerete vagy rivális csoportok működnek egymás mellett?

Az ukrán hitközségek szövetsége, az ottani Mazsichisz elnöke egyben a legnagyobb ukrán bank, a Privatbank elnöke is. Mivel a bank központja Dnyepropetrovsk, az egyszerűség kedvéért a hitközség központját is ide telepítette egy tízemeletes épületbe. Létesített egy ötemeletes zsidó múzeumot is. A zsinagógákat – amelyeket a szovjet időkben uszodának, lakatosműhelynek, stb. használtak – most visszaalakítják zsinagógává. Ezekben ma aktív – ha nem is vallásos, de zsidó élet folyik. A nagy zsinagóga Kijevben az ortodoxia kezében van. Ez azért is nagyon érdekes, mert azok a zsidók, akik nem vándoroltak ki, nagyon gyakran azért nem tették ezt, mert vegyes házasságból születtek és nem tudtak elegendő zsidó felmenőt felmutatni. Az Izraelbe kivándorlók 30 százaléka halachikusan nem volt zsidó, az itt a maradottak körében ez az arány legalább 60 százalék lehet. Őbelőlük áll ma a zsidó közösség. Viszont forma szerint a kijevei nagy zsinagógát a lubavicsiek ellenőrzik, és ugyanez a helyzet más ukrán városokban, s a közösség-

ben igen sok az ortodox. A zsidó értelmiség viszont ilyen helyekre nem jár.

A mai ukrán zsidó közösségnek alapító mítosza nem a Holokauszt és az antifasizmus, mint Magyarországon?

Nem. Természetesen a Holokausztról lehet már beszélni, van emlékmű Babij Jarban és sok más helyen – de itt valamilyen mértékben mindenki a németek áldozata volt.

Az ukrán nacionalizmus súlyosan felelős volt, egyénilag és szervezetenként is a zsidók elpusztításáért.

Igen, de ma, az újfajta ukrán nacionalizmus közepette, a zsidók erről nem beszélnek. A Holokauszt téma, de egészen másképpen jelentkezik Ukrajnában, mint Magyarországon.

Van az ukrán irodalomban olyan erős zsidó jelenlét, mint a magyarban?

Elvértve akad néhány – nem első vonalbeli – zsidó szerző, akik gyermekkorukban ukrán nyelvű iskolába jártak. De hogy zsidók legyenek az ukrán irodalmi elitben, az elképzelhetetlen. A Kijevben élő zsidók oroszul írnak és soha eszükbe nem jutott, hogy ők ukránok lennének. Az etnikai elválasztó vonalak keményen működnek, akár van antiszemitizmus, akár nincs. Az orosz irodalom más, ott sok meghatározó író zsidó származású, Grosszman, Ehrenburg, Paszternak, Mandelstam, és hosszan folytathatnánk.

Egy orosz író zsidót Kijevben milyen kategóriába sorol a helyi közvélemény?

Ha valaki oroszul ír Kijevben, akkor az ő könyvét majd kiadja egy orosz nyelvű kiadó és úgy árusítják Ukrajnában. Van egy régi egyetemi barátom, aki most az egyik legnagyobb ukrán kiadó igazgatója. Az ukrán zsidóság, de általában a zsidóság témájában a legtöbb könyv ukrán nyelven az ő kiadójánál jelenik meg. Ha Lembergről, Csernovictről kiadnak valami fontos művet, azt lefordítja ukrán nyelvre és kiadja. Amúgy ő is orosz anyanyelvű, akárcsak a kiadó munkatársai. A lánya, férjhez ment egy moszkvai rabbihoz és ott élnek egy orosz nyelvű hitközségben. De ő Kijevben, ukrán nyelven terjeszti a zsidó kultúrát. Ő most a legnagyobb ilyen témájú kiadó egész Közép-Kelet-Európában.

Ezt az ukrán állam nyilván messzemenően támogatja.

A szabályozásban igen, de pénzügyileg a nyugati alapítványok támogatása a döntő.

Ki a célközönség?

Az ukrán anyanyelvű, fiatalabb évfáratú olvasók. Az ő számukra Sólem Áléchem, de még inkább Bruno Schulz vagy Paul Celan ismert szerzők. Egy Lembergről vagy Csernovictről megírt könyv számukra a városokról vagy az országról mond el valamit. Így például Csernoviciban már két vagy három kiadásban is megjelentek (az itt született) Paul Celan versei ukrán nyelven.

Gadó János

A kijevei nagy-
zsinagógát
a lubavicsiek
ellenőrzik,
és ugyanez
a helyzet
más ukrán
városokban

Dina Rubina (szül. 1953) Oroszország egyik legolvasottabb kortárs írója, Taskentban született, Üzbegisztánban. Gyermekkorában számos nyelv és kultúra vette körül, különösen nagy szerepet játszott életében a zene és a festészet. Az irodalom iránti érdeklődése korán megmutatkozott, még gyermekként gyakran megfordult kezében egy Csehov levelezését tartalmazó kötet, amely nemcsak mint leendő íróra, hanem személyiségére is mély hatással volt. Első elbeszélése tizenhat éves korában jelent meg az akkoriban igen népszerű és haladó Junoszty című irodalmi folyóiratban. Tíz évvel később a Szovjet Írószövetség történetének legfiatalabb tagja lett. Bár elvégezte a Taskenti Zeneakadémia zongora szakát, nem tudott megbékélni a gondolattal, hogy a hosszú órák, amelyeket gyakorlással kell töltenie, távoltartják őt az írástól. Így amikor tanulmányai befejeztével először lépett színpadra, nem zongoraművészként, hanem íróként tette azt.

1990-ben férjével, Borisz Karafelov festővel (aki nem egyszer illusztrálta Rubina műveit) és két gyermekével Moszkvából Izraelbe költözött. Új otthonába mondhatni üres kézzel érkezett, az egy főnek engedélyezett 20 kilogramm poggyászból elsősorban férje ecsetei, festékei, vásznai és Rubina azóta is féltve őrzött gzseli teáskannája fért be. Az emigráció mind magánélete, mind írói pályafutása szempontjából új korszakot hozott Rubina számára. Rövid hallgatás után újra írni kezdett, és azóta is folyamatosan publikál, elsősorban regényeket, kisregényeket, elbeszéléseket, amelyek alapján számos rádiójáték és filmfeldolgozás

készült. Műveit mára már 22 nyelvre fordították le. A magyar olvasóközönség két korábban megjelent kötetnek köszönhetően ismerheti: *Felső-Maszlovkán* (2007) és *A Leonardo-kézírás* (2010).

„...*Ih bin nervozo!*” című esszéjében Rubina saját itáliai utazásából merít. Hogy milyen módszerrel dolgozik itt, azt talán egy másik, ... (Az írónál...) című művéből vett sorok érzékeltetik legjobban:

„*Lapozgattam a jegyzetfüzeteimet, és rég elfeledett kis történetekre, futó képekre, véletlenül meglesett fíntorokra, véletlenül elkapott mondatfoszlányokra, befejezetlen kis jelenetekre bukkan-tam. [...] Kiderült, hogy ez a sok limlom kiváló anyagként szolgál a gondolkodáshoz, fejtegetéshez, pontosabban: »beszélgetéshez«... Hogy egyetlen kép vagy gondolat másokat von maga után, és igen-csak érdekes beszélgetés kerekedik egyik-másik témáról... műfajilag meg valami meghatározhatatlan: karcolat, de mégsem, esszé, de mégsem, hanem valami bozontos szőrű irodalmi keverék.*”

Az itt közölt mű is leginkább egy ilyen beszélgetéshez hasonlít. Éppen az elharapott gondolatok, a különféle stílusrétegek, a nagyobb lélegzetvételű, festői leírások, az egyszavas, hirtelen oda-vetett kis mondatok, a hangnem- és ritmusváltások, a lélegzet-visz-szafojtóan feszült, versbe illő költői képek, a hétköznapi (ön)író-niája, és persze Rubina sajátos humora teszi annyira emberivé.

A fordítás közléséhez a szerző hozzájárult.

Forrás: Дина Рубина: Я и ты под персиковыми облаками... Рассказы. Москва, Эксмо, 2008.

Dina Rubina

„...IH BIN NERVOZO!”

Az olaszok már születésükkor olyan hangzatos neveket kapnak, hogy egyszerűen kénytelen-nek nagy festőkké, írókká, tudósokká válni...

Sétálsz egy firenzei utcácska szűk járdáján, nekipréseled magad egy ház falának, hogy kitérhess egy motoros elől – hiszen köztudott, hogy Olaszországban kétféle járókelő létezik: a fürge és a halott –, és önkéntelenül is végigfuttatod a tekintetedet a kapukon lévő sárgarézc-szengők kis gombjain.

Ó, micsoda nevek! Olyan nevek, hogy néha nem hiszel a szemednek: á nem, az nem lehet! Ez egy cirkuszi lovas akrobata művészneve!

Cesare Chianti, Luciano Piscorelli, Lorenzo Rota, Patrizia Claretta!

Mögöttem Borja lépked, a férjem (aki mellesleg festő), és ő is a csengőkön feltüntetett neveket olvassa.

– Loretti vádlott – dörmögi komoran –, Francescatti vádlott... Dolceschi vádlott...

Ami azért nem egészen igazságos, hiszen a via Nazionale sarkán lévő gyümölcsárus biztosított bennünket arról, hogy nem olaszok raboltak ki, hanem arabok. Mit ne mondjak, ezért aztán érdemes volt Olaszországba jönni!

Az esetben tulajdonképpen semmi rendkívüli nem volt. Az utazás előtt minden egyes barátunk, akit valaha is kiraboltak Olaszországban, instrukciókat adott arról,

hogyan érdemes felöltözni, hogyan viselkedjünk lopás esetén, hogyan beszéljünk a rendőrséggel. De ez a sok jó tanács nem hangzott valami meggyőzően, sőt valahogy... kicsit szánalmasnak is tűnt.

– De hiszen érted – mondta nekem a férjem –, a saját szájtátiságukat próbálják kimagyarázni. Biztos tátották a lepénylesőjüket, báméskodtak mindenfelé... Vidd csak, kedvesem, a táskámat... Balekok, az ilyen frájer akaratlanul is kirabolják.

Egyszóval Borjának megvolt erre az esetre a maga elképzelése és védelmi terve is.

Egy ismerősünktől kölcsönkértünk egy mellényt rengeteg külső és belső zsebbel a pénznek és az iratoknak. Az ütött-kopott utazótáskába bepakoltuk a legkopottabb farmereket, az agyonmosott ingeket és a foltozott pulóvereket – lopjátok csak, ezért nem kár! –, elvégre nem a római pápához készülünk fogadásra, hanem olasz városok utcáin fogunk bóklászni.

– No – jegyezte meg elégedetten a férjem, miközben megpaskolta domborodó mellkasát, végigsimítva az útleveleken, vízumokon, csekkiken és repülőjegyeken –, abszolút sebezhetetlenek vagyunk. Mindezt most már csak altatásban lophatják el tőlem.

– Viszont – gondolkodott el –, az utazótáska el is veszhet, nekem pedig már az első napon kelleni fog a vázlatfüzet, a fényképezőgép, a szemüveg és persze a tálesz és a tefillin... Ezeket nem lehet eldugdosni a zsebekbe. Tudod mit, veszünk nekem egy válltáskát, amibe belepakolom a legfontosabb dolgokat.

Így is tettünk. Nagyszerű táskát vettünk, kényelmeset, bőrből... ráadásul nem is volt olcsó. Béke poraira!

Rómába érkezésünk után pontosan tíz perccel raboltak ki bennünket.

Apropó, a pályaudvartól tíz perc sétára lévő szállodat szintén Borja választotta ki, szintén biztonsági szempontok alapján.

– Általában a pályaudvarokon szoktak lopni – fejtette –, éppen akkor, amikor a turisták fejvesztve rohangálnak az információs ablak után kutatva, hogy megtudják, melyik busszal hová lehet eljutni. Mi viszont már mindent előre tudunk! Azonnal otthagyjuk ezt a pályaudvari fertőt, és útközben, az utcák és terek szépségében gyönyörködve, ráérős léptekkel tíz perc alatt odaérünk a szállodához.

Tulajdonképpen minden így is történt... Majdnem.

Az utcák, terek szépségében gyönyörködve, és izzadságban fürödve elvonszoltuk magunkat a via Nazionale-ig, és lassan vánszorogva néztük a házszámokat.

– Itt van! A tizenhármasszám! – kiáltottam fel, amikor hirtelen a semmiből megjelent előttem egy sötét hajú, láthatóan lezuillott fazon, egy amolyan mediterrán Korovjov, valamiféle mocskos papírdarabokat dugott az arcomba, és magyarázni kezdett valami zavaros nyelven. Bosszúsan elhessegettem, majd sietve elindultam a szál-

loda bejáratához. Abban a pillanatban visítás és női sikoltozás hallatszott a hátam mögül:

– Signore-signore-signore-signore!

Megfordulok. Két, láthatóan thaiföldi kinézetű nő akaszkodik két oldalról a férjemre, hadonásznak a szabad kezükkel, amiből mindkettőnek mintha hat lenne, akár Sívának, visítoznak és mutogatnak végig a Pityersz-kaján. Borja réveteg, valósággal gipszszerű arccal, én azt mondanám, egy filozófus érdeklődésével néz a thaiföldi hurik által mutatott irányba...

– Hol van a táskád? – kérdezem tőle, bár tisztában vagyok vele, hogy ez a kérdés is már inkább filozófiai jellegű.

Mindeközben neki nyilvánvalóan azt javasolják, hogy vegye üldözőbe a tolvajt és még mutatják is, merre. Futásnak is ered, de valahogy erőtlenül, hiszen tudja, hogy az elkövetőnek mérhetetlenül több esélye van elkerülni ezt a találkozást. A sarkon, a gyümölcsös standnál energikusan integet nekünk az árus, aki mellesleg úgy néz ki, mint Fellini összes komikus hőse együttvéve. Ő is mutogatja az ujjával, hogy merre kell futni, püföli a kopasz fejét, felemeli rövid kis karját, színpadiasan égni emeli a tekintetét és azt kiabálja:

– Arabo! Arabo! Bas-tar-do! Canaglia!!¹

És döbbenetn állapítom meg, hogy tökéletesen értek olaszul.

Azután, ha minden igaz, azt tanácsolják, hogy forduljunk a rendőrséghez, mindenesetre röpködnek a levegőben a „polizie”-k és „carabinieri”-k. De hirtelen rájövök, hogy sem olaszul, sem angolul nem tudom azt mondani, hogy „Kiraboltak minket”. Héberül például tudnám. És persze oroszul.

– Na jó, menjünk – mondom a férjemnek, és a karjánál fogva a szálloda bejáratához vezetem.

– Nem emlékszem semmire... – motyogja. – Ugye elhíszed? Hipnotizáltak... eszméletlen voltam... valami papírt dugtak az arcomba... és ennyi. Semmire sem emlékszem... A kiabálástól tértem magamhoz...

Bejelentkezünk, megyünk fel a csodálatos, kétszintes hotelszobánkba... de már mindent megmérgeztek, tönkretettek, összeköpködtek. Frájerok vagyunk, balekok, meg is érdemeltük, hogy kiraboljanak. Ráadásul kiderült, hogy a legnagyobb veszteség számunkra nem is a szemüveg, a fényképezőgép, a vázlatfüzet a filctollakkal – mindezt meg lehet venni –, hanem a tálesz és a tefillin, amit most aztán találj egy ilyen átkozott (most már átkozott!), tolvaj városban, a tetejébe pedig mindezt újra megvenni vagy nyolcszáz dollárunkba fog fájni. Pont.

– Figyelj – mondom a férjemnek –, végül is, azért meg kell hagyni, nagyon profik. Igen, kiraboltak, de micsoda művészi érzéssel, a fenébe is, micsoda eleganciával!

De Borja vigasztalhatatlan, vigasztalhatatlan. Ráadásul azonnal ki is talál magának valami bűnt, amelyért a felsőbb erők elvették tőle a lehetőséget, hogy emberi mó-

Rómába
érkezésünk
után pontosan
tíz perccel
raboltak ki
bennünket

don, vagyis az ortodox judaizmus minden szabályának megfelelően imádkozhasson.

Már mindenben a szörnyű figyelmeztetést látja, az isteni gondviselés kezének, és még a franc tudja kicsoda-micsoda fenyegető végtagjainak franc tudja milyen szándékát velünk szemben.

– Tudod mit? – mondom neki határozottan. – Végül is nézd a dolog másik oldalát: képzelj el magadnak néhány szerencsétlen palesztint, akik az átkozott Izraelből menekülnek az átkozott zsidók elől egy kulturált európai országba azzal, hogy nyugodtan kirabolhassák a kulturált turistákat. Itt meglátnak két tisztességes megjelenésű embert, ellopnak egy tisztességes kinézetű táskát, mindehhez igénybe véve minden képzelőerejüket és tehetségüket, ráadásul még veszélynek is teszik ki magukat. Elfutnak ezzel a táskával az eldugott rejtekhelyükre, kinyitják... és mit látnak?!

– Mit? – kérdezett vissza Borja, aki most először mutatott érdeklődést a fejtegetéseim iránt.

– Egy vallásos zsidó imakellékeit!

És mégiscsak, az elkésérítő első találkozás ellenére, Róma nagy nehezen utat tört hozzánk, vagyis inkább, mi törtünk utat őhozzá, a meleg, zajos, okkersárgás-terrákottás, megkopott Rómához. Ehhez az otthonos városhoz, amely fölött esernyőként terülnek szét a gigantikus pineafenyők.

Rómának kellemes, puha légköre van, csak a száguldozó motorosok szakítják szét hangos recsenéssel. Eleinte egyébként úgy is tűnt, hogy Róma mindenekelőtt a római motoros nők vad céltudatosságával egyenlő. Mikor szörnyű robajjal és dübörgéssel hármas, ötös rajokban repülnek ki a kanyarból egyenesen rád, rájössz, hogy az általad agyonszidott izraeli sofőrök hozzájuk képest kész papnövendékek.

Ó, ti kis római utcai jelenetek, például a Vatikán melletti közlekedési rendőr. Amolyan kövérkés, hetyke, egy nagy, kemény tányérsapkában, időnként a szájába vette a sípot és mindkét kezével mutogatott – menjenek! menjenek! –, mintha söprögetne. Ritmusosan és vidáman füttyölt.

Vagy a két fiatalember a Colosseum környékén római legionáriusi öltözetben. Sétálgattak és hívogatták a turistákat, hogy fényképezkedjenek velük emléke. Az övükön csörgött a kard, a fenekükről rövid tunikák rojtjai lógtak. Közben beszélgettek, izmos karjukat keresztbe fonták mellükön, és ahogy erős lábukat terpeszbe rakták, jól látszott a gladiátorokét idéző izmos vádlijuk. És amúgy is, mindketten valóságos félistenek voltak. Visszafelé láttuk, ahogy egy közeli trattoria asztalánál ülnek, és fáradtan eszik a joghurtból, zsömléből álló reggelijüket. A kellék-lándzsákat a szomszéd műanyag székek támasztották.

Ó, ti kemény galléros papok, ó, ti kékekszürkébe öltözött apácák... Ó, ti bársonyosra kopott házak a Tevere-parti zsidónegyedben...

Apropó, a zsidókról.

Az ugyan futó, de éles megfigyeléseim alapján Olaszország lakossága nemzetiségi összetételét tekintve a következő: az olaszok egyharmada zsidó. Ránézel az ilyenre, és rögtön tudod, hogy ez az ember nem lehet más, mint zsidó.

A második harmad: azok, akik gyanúsán hasonlítanak a zsidókra. Ránézel, és azt gondolod: ez valószínűleg olasz. De éppenséggel zsidó is lehetne.

Végül az utolsó harmad: a zsidókra még csak nem is hasonlító emberek. Ránézel, és azt gondolod: ez aligha lehet olasz. Több mint valószínű, hogy japán turista.

Európában mindenfelé annyi japán turista van, hogy néha úgy tűnik, Japán nyáron teljesen elnéptelenedik. Tömegesen vándorolnak, mint a madarak. Japánok a hotelekben; végtelen seregnyi, fényképezőgéppel, videokamerával és útikönyvvel felszerelt japán a múzeumokban; a parkok tele heverésző japánokkal... A templomokban csapatokban felsorakozó japánok, udvarias áhítatban... Csak úgy száll a csicsérgés mindenhol: „Brunelleschi, Brunelleschi!”.

A Doria Pamphilj-palotában lévő múzeumban egy idős japán nőnek átadtam a helyem egy bársonyheverőn. Erre elmosolyodott és hálásan bólogatni kezdett. Na, gondoltam magamban, majd hazamegy a maga Tokiójába és elmeséli: „Ezek az olaszok milyen udvariasak!”.

Firenze büszke városa volt a következő úti célunk, és annyira különbözött a fenségesen csalárd Rómától, mint a józan és szigorú burzsoá a részeges nemesről. Csakis így, városról városra nyargalva érhető meg, mennyire sokszínű Olaszország.

A freskókon és képeken megörökített firenzei szentek, posztókészítő céhek kézműveseinek arcmasával és ezekkel a pörgő propellerekkel a fejük felett, a firenzei házak korallszínű cserépteteje, a zöld spaletták, a hasadékszerű utcák, mindez maga a fényelmezetség, méltóság, zárkózottság.

Ebben a légkörben minden sokkal ridegebb és keményebb, mint Rómában. A város hegyek között, egy völgy mélyén fekszik.

Egyszóval, hűvös északi méltóság... Illendőség...

De úgy látszik, igazuk van az araboknak, amikor azt mondják: a sorsod a saját nyakad köré tekeredik. Más szavakkal, amilyen a pásztor, olyan a nyája. Amilyen az utazó, olyan az utazás is.

Eleinte még úgy hittük, hogy a firenzei szállodával is borzasztó nagy szerencsénk volt, kicsi is volt, tiszta, egy központi, de mégis csendes utcában.

Miután aznapra már kigyalogoltuk magunkat, szimpatikus, otthonos szobánkban heverészünk.

Egy olasz társalgási kézikönyvet lapozgattam, mert ez alatt a néhány nap alatt kiderült, hogy elég valamilyen angol mondattal fordulni egy olaszhoz, az azonnal

Éles megfigyeléseim alapján, az olaszok egyharmada zsidó...

felugrik, és élénk beszélgetésbe kezd veled olaszul. Nincs mit tenni, csak helyeselni tudsz: sì, sì, signor.

Tehát lapozgattam a társalgási kézikönyvemet, és egyre nagyobb rokonságot kezdtem felfedezni az olasz és az orosz szavak között, mindeközben ámuldoztam, fel-felkiáltottam, lelkendeztem.

– Figyelj csak, de hiszen ez nem más, mint maga az orosz nyelv! „Pisztolet” – „pistoleto”, „bangyit” – „banditto”, „benzin” – „benzino”, „nocs” – „notte”, sőt még az „nyervnij” is – „nervoso”!² Csak a „cald” náluk nem a „hideget” jelenti, mint angolul, hanem azt, hogy „forró”...

– Na, ez viszont már egyszerűen különködés – szólalt meg az elalvó félben lévő férjem –, mindenki fázik, nekik meg, baszki, melegük van!

Szóval éjfél körül már békésen aludtunk, egy óraker pedig szörnyű robajra, visításra, nevetésre és minden egyéb olyan hangeffektusra ébredtünk, amely általában harminc, ereje teljében lévő, energiától kicsattanó amerikai cserkészfiút kísér. Vagyis kiderült, hogy az otthonos kis szállodánk az ilyen átutazóban lévő fiatal társaságok kedvelt szálláshelye volt.

Úgy nagyjából három óráig tudtuk elviselni az élet efajta ünneplését, négyre Borjának már teljesen felforrt az agya, felpattant és közölte, hogy mindjárt véget vet ennek a gyalázatnak, mindjárt megmondja a tulajdonosnak...

– Mégis mit mondasz neki? És ugyan milyen nyelven?

– Olaszul, a francha is, olaszul! Mit is mondtál, hogy van az, hogy „éjszaka”?

– „Notte”.

– És az, hogy „ideges”?

– „Nervoso”.

– Kitűnő! Mindjárt meghallod...

És hallottam is, ahogy a férjem kirohan a szálloda halljába és az orosz, az olaszt és a jiddist keverve sipító hangon kiabálni kezd:

– Ez felháborító! Di gance naht ih bin nervozo!!³

...Mivel kerestük, hogy hol vehetünk táleszt és tefillint, elkeveredtünk a firenzei zsinagógához, amelyet Európa egyik legszebb zsinagógájának tartanak. Hatalmas mór stílusú épület, gyönyörű kupola, kitűnő akusztika és... egy maroknyi idős hívő. Éppen szombatfogadó istentiszteletet tartottak. Ilyenkor Izrael minden zsinagógájában zúgnak, zajonganak, zsibonganak a vidám tömegek... A kapu melletti őrbódében hosszasan kikérdeztek, hogy kik vagyunk, mik vagyunk, honnan jöttünk. Csak izraeli útlevelünk láttán nyugodtak meg. Bent a templomban néhány csillár égett. Kiderült, hogy se táleszt, se tefillint nem fogunk tudni keríteni Firenzében. Az ilyen dolgokat kizárólag valamilyen speciális zsidó szervezeteken keresztül lehet csak rendelni. Mikor az öregek megtudták, hogy izraeliek vagyunk, jóindulatúan fellelkesültek, Borját felhívták a Tórához...

Ezen a pénteken a Vajikrából olvastak fel egy részle-

tet: „Az Úr így szólt Mózeshez”... Egy idős olasz zsidó hajlongva felolvasta a megfelelő passzusokat, a férjem pedig alázatosan és áhítattal mondogatta fennhangon a maga orosz akcentusával: „Ámen!”.

– Na látod – mondtam neki később, mikor visszamentünk a szállodába –, ha azok az arabok nem lopják el a táskádat, meg lettünk volna fosztva ezektől a megindító nemzeti-patriotikus érzelmektől...

...Elutazásunk előtt felmentünk a Michelangelo térre, alattunk az Arno folyó mindkét oldalán ott feküdt Firenze: kupolákba, őrtornyokba, harangtornyokba öltöztetve; az egész kármínvörös, pikkelyszerű tetőcserepekkel borítva. A harangok kongása tarka fonalszállakként szállt minden harangtorony felől, és láthatatlan kupolaként emelkedett a magasba.

...A Ravennába tartó vonaton megismerkedtünk Francescával, egy nagyon kedves fiatalemberrel, aki jól beszélt oroszul. Ő maga szegődött hozzánk. „Maguk oroszok? – kiáltott fel lelkesen. – Ó, engedjék meg, hogy egy kicsit beszélgessek önökkel”. Miért is ne, nagylelkűen megengedtük. Francesco filológus volt, a velencei egyetem szlavisztika szakán végzett. Sajnos nem talált végzettségének megfelelő munkát („Tudják, nyugaton erősen megcsappant az Oroszország és az orosz irodalom iránti érdeklődés”). Valamilyen számítógépes cégnél dolgozik Bolognában. Így vonatozgat Ravennából és vissza.

Miután megtudta, hogy Ravenna után Velencébe készülünk, azt mondta:

– Irigykedem. Négy évet éltem ott, és még mindig nem tudok hozzászokni a gondolathoz, hogy ennyire összefonódtam ezzel a várossal. Ez nem egy város, ez egy látomás, egy mese.

(Később, már Velencében, döbbenet és megrendülten, visszaemlékeztünk Francesco szavaira, és Borja azt mondta:

– El tudsz képzelni négy évet Velencében fiatalon, éppen, amikor kialakul az ember világnézete? – hallgatott egy sort és hozzátette: – Mindeközben pedig mit kellett tanulnia? Orosz irodalmat!)

Ravenna amolyan sárgás-rózsaszín, bézs-piros. Bóklásztunk a városban és szüntelenül ismételtgettük a híres sorokat: „Alszol, Ravenna, mint a kisedd, az álmos öröklét ölen”⁴...

Valóban, a város alszik. És nem is egy elcsendesedett csecsemőről van szó, hanem egy kisgyermek mindennemű tevékenység iránti közönyösségéről. Galambok turbékolása és az időnkénti harangszó: elcsodálkozó; szűk szeptimekkel. Harangszó, amely elcsodálkozik önmagán: hogy lehet, hogy szól? és miért van ez? minek van így?

A San Vitalét, Galla Placidia mauzóleumát és az ortodox keresztelőkápolnát díszítő mozaikok: ez az, ami Ravennába vonzza turisták százezreit... Az arany, smaragdzöld, meggyes-ibolyaszínű, tompa piros árnya-

Egyre nagyobb
rokonságot
kezdtam
felfedezni
az olasz és az
orosz szavak
között,
mindeközben
ámuldoztam,
fel-fel-
kiáltottam,
lelkendeztem

latok keveréke. A kromatikus színek vígadása az álmos és bágyadt város közepén.

A város magán hordozza Dante egykor itt töltött (és örök) éveinek múzeumi békévé oldódott emlékét. Történelmi és kulturális jelenlétét állandóan érezni. Például a sírjánál.

Apropó, gyakorlatilag öt nappal utánunk egy turista-csoporttal megjelent Ravennában Igor Guberman. Magától értetődően elvitték őket a nagy Dante síremlékéhez. És amíg Igor álldogált, és a nagy költő sorsán merengett – ki tudja, mit hoz az élet? –, Szása Okuny talált a környéken néhány babércserjét, sebtében font egy ennek megfelelő koszorút, és Guberman bozontos fejébe nyomta. A közönség elámult: a babérkoszorúval koronázott nagy Guberman elképesztő hasonlóságot mutatott a nagy Dantéval. Különösen profilban, ugyanaz a hosszú lelógó orr, a hosszú, sovány arc. Egyszerűen vérfagyasztó volt a hasonlóság. Úgy ahogy volt, koszorúval a fején ment tovább a városban. És az emberek felismerték!! „Dante! Dante Alighieri!” – hallatszott a nyomában. Megállt egy trafiknál, hogy cigarettát vegyen. „Dante – bólintott jóindulattal az árus, egy öreg, kövér olasz férfi. – Sì, signor, kiköpött Dante!”

Egy időse nő egyszer csak odament az idegenvezetőhöz, és a babérkoszorús alakra mutatva, megkérdezte: mondja, ki ez az ember?

Az idegenvezető, Verocska így válaszolt:

– Egy híres orosz költő.

– Á! – kiáltott fel az időse intelligens olasz nő. – Tudom: Pucskin!

Mielőtt befejezném ezt az úti elbeszélést néhány gondosan megválogatott szóval Velencéről – mert bizony „összezárom ajkamat”, hogy ki ne öntsem magamból az áldott szavak aranyló szerpentin-áradatát, amely nem e futó feljegyzésekre hivatott, hanem őrá, őrá, a gyötrelmes prózára –, nem tudom megállni, hogy ne szóljak két szót Padováról is, erről a derék, jómódú városról.

Minden egyes ház mentén árkádos folyosók húzódnak időtálló, nehéz boltívek alatt. Sétálni kényelmes: széles is, és ha esne, fedél is van az ember feje fölött. Nem úgy, mint Firenzében, ahol a járdák olyan hihetetlenül szűkösek, hogy az ember szinte nekipréselődik a házak falának. Vannak helyek, ahol kötéláncos módjára kénytelen járni, úgy, hogy a sarka a lábujjaihoz ér.

Padovába egy napra utaztunk Giotto freskói miatt, majd, amint azokat megnéztük, már loholtunk is vissza az isteni lagúnához.

Padova valószínűleg csodálatos város. De addigra már Velence örökre hatalmába kerített minket.

Arról, ahogy este a titokzatos megvilágításban az ember először érkezik Velencébe a Canal Grandén, írtam egy elbeszélést „A velenceiek magas vízállása” címmel. Igyekeztem átadni benne azt a szent borzongást és a lélek húrjainak hárfaszerű pendülését; a térdek remegé-

sét; az utazó nagy áhítatában nyitva maradt száját és a már örökre tágra nyílt szemét. Igen, abban a pillanatban, mikor felmáztunk a szálloda kopott lépcsőjén és bees-tünk a szobánkba – egy hatalmas ódon szobába, egy sor magas, zárt spalettájú ablakkal –, amikor a retesszel ví-vott elszánt küzdelmet követően mégiscsak kitértük a ve-lencei ablakot és megpillantottuk alattunk a csatorna meg-megcsillanó vizét, mikor hirtelen egy kis meredek híd mögül megjelent egy gondola, és egy vágyakozó ba-riton rázendített a „Bésame Mucho”-ra... na akkor elsír-tam magam, mert képtelen voltam hinni ebben a kimon-dottan nekem megfestett, megálmodott és hirtelen éltre kelt boldogságban...

Emlékszem, elutazásunk előtt barátunk, Szása Okuny festő azt mondta: gyerekek, először körbe kell utazni az egész világot, hogy aztán életünk végéig csakis Olaszor-szágba járjunk.

Hazaérkezve találkoztam Samuil Schwarzbanddal, az ismert tudóssal, szlavistával és Puskin-szakértővel. Min-den egyes alkalommal, amikor lehetősége adódik rá, Sze-nya felpattan és már rohan is az áldott Appennini-félszi-getre. Azt mondta:

– Na, most már érted? Hogy csak Olaszországba sza-bad utazni?

– Miért? – kérdeztem, bár lényegében már egyszer s mindenkorra egyetértettem vele.

– Hogy ne vesztegessük az időt! – kiáltott fel.

Most mit várjunk tőlük, Szenya is, Szása is tisztára ita-lomán, italo-mániakus, italo-fanatikus...

És én?

Én mind a haszontalan, mind a „kereskedelmi” utazá-saim során, gondolatban mindig felpróbálom magamra az országot: vajon tudnék itt élni? És minden alkalom-mal kiderül, hogy nem, nem igazán... Á nem, egyáltalán nem tudnék... Bár egyes látnivalók, egyes tájak, egyes részletek nagyon is rabul ejtenek...

És akkor elgondolkodom, mi van, ha én már izraeli vagyok? Úgy tűnik, igen... Ha másért nem, hát azért, mert képtelen vagyok elviselni a fölöslegesen folytatott víz hangját.

Fordította Avar Katalin

Készült az ELTE Műfordító Műhelyében

Lektor: Juracsek Kata

Műhelyvezető: Hetényi Zsuzsa

JEGYZETEK

- 1 A szavak orosz megfelelői szinte azonosan hangzanak olasz párjukkal: ol. *arabo* – or. (*arab*), *bastardo* – (*basz-tard* 'házasságon kívül született gyerek'), *canaglia* – (*kanalja* 'gazember, csirkefogó').
- 2 'Pisztoly', 'bandita', 'benzin', 'éjszaka', 'ideges'.
- 3 "Egész éjszaka ideges vagyok!!".
- 4 Alekszandr Blok: *Ravenna* (Baka István fordítása).

Az arany,
smaragdzöld,
meggyes-
ibolyaszínű,
tompá piros
árnyalatok
keveréke

„HAZAÁRULÓNAK NEVEZTEK AZ ELŐZŐ REZSIMBEN IS”

Születésnap i beszélgetés a 85 éves Konrád György íróval

Foto: Tóth Csilla

Mit mondana egykori álmairól, ha most – mint a klasszikus Karinthy novellában – összetalálkozna a fiatal Konrád Györggyel?

Sajnos nem tudok elég érdekes választ adni, mert úgy érzem, hogy én ugyanaz vagyok hatéves korom óta. Nem nagyon érzem a változást magamban. Annyiban talán igen, hogy amikor csak lehetett, olvastam, kedvem et lettem a fogalmazásban, és a tanító néni megdicsérte a dolgozataimat. 14-15 éves koromban határoztam el, hogy író leszek.

A novellában a fiatal Karinthy azt kérdezi a felnőtt Karinthytól, hogy valóra váltak-e ifjúkori álmai egy boldog, szabad Magyarországról. Utóbbi kicsit hebeg, habog, majd valami olyat mond, hogy hát dolgozunk rajta.

Kis iskolás koromban én nem Magyarországról ábrándoztam, hanem arról, hogy a szövetségesek győznek, a náciik vesztenek, és Magyarországon sem üldözik a zsidókat.

Amikor a hetvenes évek elején megismertem, Ön éppen az olvasók és a hatóságok érdeklődését élvezte. Figyelték minden lépését, lakását átkutatták s rövidesen külföldre távozott. Találkozásunk alkalmával mégis az volt a benyomásom, hogy egyáltalán nem félt. S talán később sem. Jól láttam ezt?

Azt hiszem, jól. Félelem helyett inkább kíváncsiságot éreztem. Ezt talán anyámtól örököltem. Ő nem volt félős, és ennek köszönhattuk az életünket, szüleink és mi ketten gyerekek. Anyám 1944. május 15 én a főszolgabírónál tiltakozott apám az napi letartóztatása ellen, mire a Gestapo őt is letartóztatta. Egy Debrecen környéki internálótáborba kerültek, innen deportálták őket Ausztriába mezőgazdasági munkára és bécsi romeltakarításra. Télvégén, ahogy a szovjet csapatok Bécshez értek, gyalogmenetben kísérték őket a mauthauseni koncentrációs tábor felé. Mikor egy erdőn haladtak át, anyám rábeszélte apámat és a

barátokat, hogy rejtőzzenek el a fák között. Aki szökni mert, életben maradt, aki nem, meghalt.

Emlékezetes könyve volt *Az értelmiség útja az osztályhatalomig*. A forradalmakat, a rendszerváltozásokat általában az értelmiség készíti elő. Létezik-e ma az akkori értelmiséghez hasonló? Érdeklí ma egyáltalán az értelmiség a hatalmat? Létezik egy akkorihoz hasonló kultúrpolitika?

Én azt gondolom, hogy az értelmiség zöme beilleszkedett a régi rendbe, sőt, jól is járt vele, mert a különböző értelmiségi szakmák méltányolva voltak. Néhányuk azonban ellenzékbe vonult és én ezekhez tartoztam. Nem gondolom, hogy a mai rezsim sokkal kedvesebb az értelmiséghez. Azt nem állítom, hogy valakit lecsuknak ezért vagy azért, és ennyiben más a rendszer viselkedése. Kétségtelen azonban, hogy azoknak az értelmiségi értékeknek, mint például az igazmondás, őszinteség, a szabad gondolkodás vállalása, a rezsim nem híve. Minden autoriter rezsim azt várja el, hogy respektálják és elismerjék.

Egyik könyvében. Talleyrand nyomán azt írja, hogy aki nem élt a rendszerváltás előtti években, az nem tudja, hogy milyen édes volt akkor az élet. Az Önök körében létezett valamiféle szolidaritás, cinkosság, összekacsintás.

Igen, volt valami barátság, valamiféle szolidaritás is. Jó mulatság volt azt csinálni, amiben az ellenzék tevékenykedett.

Ismert az a fotó Kőszeg Ferencről, ahol aktatáskával rohan az üldözői elől. Ezek az akciók nagy kihívások lehettek.

Mondanék egy példát. Az ellenzéknek egy kedves, üdítő tagja volt Hodosán Róza. Amikor Rozika kényelmetlen helyzetbe került, mert körülfojták, akkor elkezdett szörnyen sikítani, megrémítve a rendőröket. Le tudott ugrani egy vonatról, ha a táskájában fontos iratok voltak. Egy szóval, bátor volt.

Egyik írásában azt mondja, akkor lesz az ember antipolitikus, amikor túl sok szó esik a politikáról. Akkor most antipolitikusak legyünk vagy távolságtartók?

Én megkülönböztetem az apolitikust az antipolitikustól. Antipolitikus az, aki a kormányzat által erőltetett igazságokat nem fogadja el, aki nem hagyja magát átjéteni. Az apolitikus pedig az, akit nem érdekel, aki elfordul a politikától. A könyv tulajdonképpen arról szól, hogy Európának ez a kettéosztása egy olyan halálos dramaturgia, amely Európa megsemmisítéséhez vezet.

Nemrég egy kultúrpolitikus, hatalmi helyzetből azt mondta Önről, kár, hogy külföldön magyarnak tartják. Vajon az említett úr emlékezett-e arra, hogy Konrádtól egyszer már gyerekkorában is megtagadták magyarságát? Ahogy a francia mondja: mennél inkább változik, annál inkább ugyanaz.

Amikor ezt olvastam az újságban, akkor azt gondoltam, hogy ennek elment az esze. Sokat gondolkozni ezen

nem volt kedvem. Hozzá kell tennem, hogy hazaárulónak neveztek az előző rezsimben is. Akkor se jutott semmi okosság az eszükbe, most sem.

Szokás mondani: Azt, hogy ki a zsidó, én mondom meg. Úgy tűnik, azt is, hogy ki a magyar. Már/még itt tartunk?

Az ember az, aminek mondja magát és ezt nem illik kétségbe vonni. Amikor sok orosz zsidó vándorolt ki Izraelbe, megkérdezték Ben Guriont: el lehet-e hinni mindenkiről, hogy zsidó, csak azért, mert azt mondja? Ben Gurion válasza az volt, aki olyan hülye, hogy zsidónak mondja magát, az csak jöjjön.

Kertész Imrét annak idején nálunk többen is német írónak minősítették, és Nobel díját nagy fanyalgás fogadta. „Miért nem egy magyar író kapta a díjat?” S most, mit tesz Isten, Kertész nálunk a mennyekbe megy.

Erre nem reagálnék.

Egyetért még korábbi mondatával? „Kettős baleset, hogy magyarnak és zsidónak születtem.”

Nem volt szerencsés 1945 előtt zsidónak lenni. És magyarnak születni? Végül is, ez volt a legkevésbé sikeres nemzet a második világháborúban. Igaz, ha együtt voltak, ebből nagyszerű szimbiózis alakult ki. A nagyipar és Budapest fejlesztése, a zsidóknak és a keresztény magyaroknak együttes teljesítménye volt.

Idézek Öntől: „A sietős hasonulás, csak úgy, mint a makacs különbözőség megkapta a maga büntetését. Akár akart, akár nem akart asszimilálódni a zsidó, egyikük se járt jól.”

A sietős azonosulást nem hitték el. A dacos különbözőség pedig nem hozott sok jót. De volt az együttműködésben is érték és érdekesség. Azok az iskolatársaim, akik héderbe jártak és a Talmudot tanulták, sok jó dolgot tanultak, a szomszéd gyerekekkel játszottak, de nem fogadta be őket a magyar környezet. Volt valamilyen befogadás, s ezzel párhuzamosan valamilyen különállás is, de ennek az egyensúlyát nem sikerült kialakítani.

Nagyon aktuális mostanában a menekültek kérdése. Nemrég ön megjelentetett a sajtóban egy olyan véleményt, amely számos liberális társának nem volt ínyére. Ugyanakkor Ön, Pen Club elnök korábban foglalkozott száműzött írók problémáival, sorsával, s magának a száműzetésnek a kérdéseivel is.

Mielőtt a nagy népvándorlás megindult, volt egy elfogadható gyakorlat, amelynek értelmében beengedtek embereket, akik állampolgárságot is kaptak. Valahogy úgy volt ez, mint azokkal a magyarokkal, akik a vasfüggönyön átmenve, valamilyen országba akartak utazni. Akkor a határon megvizsgálták őket, s egy bizonyos időre vízumot kaphattak. Persze, nem azonnal, a folyamat hétéket vehetett igénybe. Valami óvatosság azért volt a nyugati államokban a keletről érkezők felé. Én ezt az ellenőrzést méltányosnak tartom. Kétségtelen, hogy 56-ban a magyaroknak egyszerűbb volt a nyugati országokba való

Az igazság az, hogy a muzulmánok nagyon sokat ölik egymást

beilleszkedés, hiszen hasonló kultúrából jöttek. Nem vittek magukkal olyan szellemi és vallási poggyászt, hogy megvessék azokat, akik nem olyanok, mint ők. Az igazság az, hogy a muzulmánok nagyon sokat öltek egymást. Szinte mindennap hallunk muszlim országokban muszlimoknak más muszlimok ellen végrehajtott merényleteiről, amelyeknek muszlimok az áldozatai. Szerintem az európai gondolkodás számára ez már nem elfogadható. Vallási okok miatt egymást öldösni bűn, s remélhetőleg előbb-utóbb majd lemondanak erről.

De éppen a fenti okok miatt menekülnek el sokan hazájukból, és ezért nem befogadni őket méltánytalan. A jelenlegi magyar kormány jó érzékel ismerte fel, hogy a lakosság jó része életében nem sokat találkozott külföldivel, más kultúrából jövőekkel még kevésbé. A lakosság jelentős része szegény, és fél ezektől az ismeretlen emberektől. De hát nem is akarnak idejönni. A bevándorlók, illetve a menekültek a gazdag országokba igyekeznek, Németországba és Svédországba.

Szabadság tér, Sorsok Háza, Netanjahu budapesti látogatása. Meddig tarthat ez a patt, ez a megoldatlan helyzet?

A Szabadság tér komikumnak remek. Annyi zagyvalék jött ott össze a művészet álarcában, hogy oda nagyon érdekes elvinni külföldi barátokat, és megmagyarázni nekik, hogy ennek mi a konnotációja, a rezsim pedig kinevette magát.

A Sorsok Háza meg ott áll, üresen, sok éve.

A Sorsok Háza pedig egy hülye kifejezés. Talán a zsidó gyerekek sorsa az lenne, lett volna, hogy megöljék őket?

Ami Netanjahu látogatását illeti, én, és nem kevesen, úgy éreztük, hogy mintha Netanjahu nem sok érdeklődést mutatott volna az itt élő zsidóság sorsa iránt, amit azért joggal elvárhattunk.

Természetes, hogy mint egy nemzet többszörösen megválasztott vezetőjének, aki leginkább az izraeliek sorsát és Izrael sérthetetlenségét viseli a szívében, vannak prioritásai. Nacionalisták szót értenek egymással.

Beszéljünk kicsit most a Közel-Keletről. Ön többször járt Izraelben, vannak ott barátai, köztük kiemelkedő írók. Véleménye szerint lesz valamikor Izrael mellett egy palesztin állam? És ha igen, „jó lesz ez nekünk, zsidóknak?” Még a mostanában sokat emlegetett Soros Györgynek – akit egyébként ismer és tisztel – is felrója, hogy kritikus Izraellel szemben.

Én örülök, hogy Izrael van, aggódom érte, és tisztetem a teljesítményeit. Négyyszer, talán ötször jártam Izraelben. Ottlétem előtt, itthon, határozottabb elképzeléseim voltak az ország helyzetéről, mint hazaérkezésem után. Rokonaik élnek ott, s attól, hogy izraeliek lettek, önérzetesebbek is lettek. Egy előadásomra Simon Peresz is eljött a Mishkenot Sha'ananimba, azt mondta, politikailag most rosszul állunk, de történelmileg biztató a helyzetünk. Néhány nappal ezután Rabin miniszterelnököt egy bolond zsidó diák

lelőtte. Amosz Ozzal Frankfurtban és New Yorkban többször találkoztunk, és megkedveltük egymást. Ha Izraelben voltam, meglátogattam. Tetszett nekem, hogy a világhírű író a Hulda kibuc éttermében felszolgálja az ebédet. Nem gondoltam, hogy a diszpóra zsidóságnak össze kellene gyülekeznie Izrael államban, ahogy ő szeretette volna. Évekkel később azonban, a Szeretetről, sötétségről című regényének olvasása nyomán elismerően azt írtam róla, látom, hogy jobban érti a közép-kelet-európai zsidóság mentalitását. Talán az ő válaszaiból tanultam a legtöbbet Izraelről. Tel Avivban a Dizengoff utcában este tízkor, egy kávézóban azt kérdeztem: miért ilyen üres már este tízkor az utca, mire a kávéshölgy azt mondta, várjon még egy órát, tele lesz. Egy barátomnak egyik este azt mondtam, jövő ilyenkor Jeruzsálemben.

Lesz valaha palesztin állam?

Máris van palesztin autoritás, Ramallah központtal. Valahol azt írtam, a zsidó nép nagyon öreg, de a zsidó nemzet elég fiatal. Ugyanez az arabokról is elmondható. Tanuló nemzetek.

Ön büszkén vallja magát európai polgárnak és hisz a polgári értékekben. Én úgy látom, hogy az elkésett magyar polgárosodás káros következményei most látszanak igazán. Lehetséges polgárosodás polgárok nélkül? Demokrácia demokraták nélkül?

Talán mind a ketten polgárok vagyunk, mi egyebek lennénk. A polgári gondolkodásmód nem egyetlen generáció műve. A polgárság azt is jelenti, hogy nem csak kapni, hanem adni is akarunk. Majd kiegyenesedünk és lefeszégetjük magunkról az öntelt, merev államot, és csinálunk magunknak egy kedvesebbet.

Falevelek szélben című lírai, nosztalgikus, meditáló könyvében végigtekint élete szinte minden mozzanatán. Egy jól eltelt hosszú élet bölcsességével hangsúlyozza a hétköznapi élet apró örömeinek a fontosságát. „A jól eltöltött idő a legnagyobb kincs, amely, mivel, hogy elillan, a mi legelőkelőbb jószágunk.” Nem mást mond a költő sem: „Az öröm illan, ints neki.” Tehát műveljük kertünket?

A kertünket ne hagyjuk elgazosodni. Örvendezve fogadjuk gyümölcsfáinktól az őszibarack kompótot és a sárgabarack lekvárt. Lehet, hogy máris van kert-Magyarország.

„Nem kell nyafogni”, mondta egy beszélgetésben. Meg kell különböztetni a lényegeset a lényegtelenről, a dolgok idővel majd csak a helyükre kerülnek. Jól látom, hogy írásainak ez az üzenete?

Mínthogy én egy optimista beállítottságú ember vagyok, azt mondom, hogy igen. A feleségem ugyan azt szokta mondani, hogy a jobb szemem kedves, de a bal szemem gyanakvó. Úgyhogy a bal szememmel is nézek a dolgokra. A helyzet nem jó, de még élünk. Képesek vagyunk magunkat is meglepni.

Várnai Pál

A Szabadság tér
komikumnak
remek

Sándor Iván

SOK EZ EGY EMBERNEK

a Nagyherceg hálóterme ablakából a tengert figyeli. Akkor is viharzúgást hall, amikor a tenger nyugodt. Álmában katonák buknak fel a hullámokból, átmásznak a gáton, nincs fegyverük, páncélkesztyűs ujjaikkal rámutatnak, látja magát vérben feküdni

közeledik a következő választás. Eltervezi, kiket hív vendégségbe. A Császár megfosztotta a palotagrófot, a választófejedelemséget másnak készül adományozni. A Nagyherceg nem érzi magát esélytelennek. Parancsokat ad Udvarmesterének. Az érkező vendégek nem láthatják az árokásokat, a gátépítőket, a halottszállítókat. A barakkok ajtaja zárva. A zenészek készüljenek. A furulyázó lány is. A fogadóterem ragyogjon. Apjától hallotta, hogy nagyapja udvarában volt Bolond. Akinek a lábánál üldögélt, annak nagy tekintélye volt, mert megengedhette, hogy ne csak a vendégeit, őt is megtréfálhassa

csúcsos süveg, festett arc, vörös köpeny

a Bolond tanácsokat is adhatott, mindenkit megnevettetett

talán lehetnek a foglyok között

kik? kérdezi az Udvarmester

akiket be lehet tanítani

*

napokig keresnek alkalmas személyt a barakkokban. Az Udvarmester kikérdezi az öröket. Van itt egy rab, jelentik, aki este liszttel keni be az arcát, növényekből festéket kever hozzá, bohóctréfákkal megnevetteteti a rabokat

áll Günther a Nagyherceg előtt

ki vagy?

szolgája, Nagyuram

mi a mesterséged?

játékos, Nagyuram... bohóc

kitől tanultad?

apámtól... ő az apjától... játékosok voltak, a nagyapám kastélyokban is...

hol?

trónszékek lépcsőjén üldögélt... bölcsességeket mondott miféléket?

úgy hallottam apámtól, hogy a Szentírásból melyikből?

nem tudom...

kapsz festéket az arcodra... bohócsüveget... selyemköpenyt... a karosszékem elé ülsz. Ha felszólítalak, mész... először a vendégeimet dicséred... végül engem... mit mesélnél?

gondolkozom, Nagyuram

a Bolond mindenkit a barátjának szólít... ha hozzám fordulsz, így beszélj, gondolkozom, fickó, gondolkozom... ismételd

nem merem

parancsolom

gondolkozom, Nagyuram... nem... gondolkozom, fickó... ha így parancsolod

kezdj el valamit a Szentírásból... bölcsességet...

Günther lehajtja a fejét. Látja maga előtt a Toronylaktót, olvas éppen a mécsesfénynél

belekezd

forgószél támadt. A Seregek Ura parancsot hirdetett. A tenger kicsapott a medréből. Az erdők lángoltak. A halottak temetetlenül heverték

folytasd

a földet elöntötte az áradat

Günther mély lélegzetet vesz. Vidáman folytatja de voltak jó emberek, akik egy nagy Bárába menekülhettek

figyeli a Nagyherceg tekintetét, úgy látja, elégedett itt vannak velünk a jók, akik az ivadékaikat is a jóra tanítják, és megmondják, kik a rosszak

ki dönti el, Bolondom, hogy ki a jó és ki a rossz?

Günther mosolyog

te jó vagy, fickó, ha nem büntetsz az igaz szóért

és a vendégeim? nekik mit mondanál?

keressék az igazságot

ez okos... és hol találhatják?

ki dönti el,
Bolondom,
hogy ki a jó
és ki a rossz?

kidüllesztett mellel várja a választ
ott, fickó, ahová az Isten behúzódott

a Nagyherceg látja maga előtt a vendégeit. Úgy érzi, hogy ott vannak közöttük a kémek, a besúgók, az elszántságukat is érzi, hasonló a maga elszántságához, figyeli, ahogy Günther minden szavánál változtatja a tekintetét, az arcvonásait, alázatos, ravasz, töprengő, mérész, jól csinálja, gondolja

apádtól tanultad?

mit

az átváltozásokat

tőle is, fickó... mástól is...

tanulj be a végére az én dicséretemre néhány szót... amikor azt mondd, ott vannak a jók, ahová az Isten behúzódott, mutass körül, mutass rám... a palota falaiba, így mondd... inkább úgy szebb, hogy ide a palota zugaiba, a tiédbe, tedd hozzá bátran, hogy fickó, hadd nevéssenek

Günther látja az apja tekintetét, mintha hallaná Jensen hangját, Thomas is megjelenik előtte, amint rakodik a zsákjából, furulyaszót is hall, apja mindig csendesen beszélt, emlékezz mindenre... együtt... de próbálj mindent el is felejteni, hogy könnyebb legyen az életed, az emlékek terhe nélkül

a Nagyherceg az ablakhoz lép. Érkezik a dagály ismételd, Bolond, azt, hogy hová húzódik az Isten nem tudom, Nagyuram ismételd elfelejtettem

a Nagyherceg újra a vendégsereget látja. Nem jobb, mint én, nem is rosszabb, gondolja, nem vagyok rosszabb náluk, nem is vagyok jobb

berendeli az Udvarmestert kísértess vissza a foglyot a barakkjába Güntherhez fordul menj békével, Bolond magára marad az Udvarmester visszajön, jelent gyakoroljanak a zenészek, mondja a Nagyherceg

*

Thomas kiborította a zsákja tartalmát, egy katona sorakozót ordít, felriad, Günther beáll a holttestet cipelők közé a halott helyére

az esti rakodáskor Thomas látja, hogy Efi figyel. Nem veszi ki az imakönyvet, a rabbi arcképét sem. Efi odahoz-

za a zsákját. Csak száraz kenyér van benne, meg a régi imakönyv, hasonló ahhoz, amit Thomas a zsákjában őriz. Emlékszik az asszony nevére, Eszter, két hasonló imakönyve volt

anyám a zsákomba tette, mikor elindultam, mondja Efi... te érted ezeket a betűket? Én nem...

én sem, mondja Thomas

Günther kézbe veszi az imakönyvet. Közel tartja a méceslámpához. Lapoz. Olvas

Sömá Jiszroél Adajnoj Elojhenu löajlom voed felpillant. Figyeli Efit. Olvas tovább

Boruh sém kövajd málhuszaj löajlom voed... gyerek-koromban mondtam apám után

egyszer én is anyám után, mondja Efi

Günther szeme könnyes

mit jelent? kérdezi Thomas

az Örökkévaló a mi Istenünk, az Örökkévaló egyetlenegy sohasem árultad el, mondja csendesen Jensen nem akartam bajt hozni rátok...

nem hozol azzal bajt ránk... összetartozunk

apám arra tanított, mondja Günther, hogy emlékezni kell az ősökre, a szenvedéseikre... legyek büszke rájuk, de felejtsek... erre is tanított

engem is felejtésre tanított apám, mondja Efi... azt is felejtsem el, hogy mindig idegennek tartanak

büszkeség a szenvedésért? kérdezi Thomas

összeférhet

hogyan?

apám azt is mondta, hogy elvegyülni és kiválni... elvegyülni tudtam, mondja Günther, kiválni nem hiszem nem kellett volna titkolnod, mondja Jensen. Efihez fordul, idegenek vagyunk mi is

bohóc... vándor... komédiás... meg zsidó is, nevet Günther... sok ez egy embernek

Thomas előveszi a rabbi arcképét

hasonlít a nagyapámra, mondja Günther

az én nagyapámra is, fürkészi a festményt Efi... beszéltek róla a szüleim. Szeretném megtanulni azt az imát... segíts

majd, mondja Günther

egy katona beordít

este van!

Részlet A hetedik nap című, a Magvető Kiadónál a Könyvhétre megjelenő regényből.

MÉG
MOST
SEM
KÉSŐ

Fizessen elő 2018-ra a Szombatra,
és kedvezményrel postázzuk Önnek a lapot.

Csekket az info@szombat.org e-mail címen, vagy a 311-6665-ös telefonszámon igényelhet. Neve és postacíme megjelölésével, legalább 5950 Ft telebankos vagy internetes átutalásával a Mazsike Szombat Szerkesztősége 11709002-20066703 számlaszámára közvetlenül is intézheti előfizetését.

Susan Rubin Suleiman

IRÈNE NÉMIROVSKY: EGY ELLENTMONDÁSOS ZSIDÓ ÍRÓ..HALÁLA ÉS ÚJJÁSZÜLETÉSE

Az ősz hagyományosan a fontos irodalmi díjak időszakára Franciaországban. Egy ilyen díj elnyerése garantált kritikai és közönségfigyelmet jelent, olykor akár bestseller státust is. 2004 novemberének egyik délutánján Denise Epstein-Dauplé éppen bekapcsolta a rádiót a konyhájában, amikor a következő bejelentést hallotta: a Renaudot-díjat, az egyik legfontosabb elismerést, melyet francia regény kaphat, abban az évben Irène Némirovsky *Suite Française* (*Francia szvit*) című műve nyerte el.

Denise, aki másnap tölti majd be a hetvenötödik évét, kissé megsédült és leült. Irène Némirovsky az édesanyja volt, akit jó hatvan éve nem látott: 1942. július 13-án letartóztatta a francia rendőrség abban a faluban, ahol a családja a második világháború kitörésekor menedéket keresett, és egy táborba vitték, amelyben a deportálásra váró zsidókat gyűjtötték össze. Két nappal később Auschwitzba szállították, ahol a megérkezés után egy hónappal meghalt.

A háború előtt Némirovsky közismert író volt, a kevés női regényíró közé tartozott, akik kivívták az irodalmi élet elismerését, a halála után azonban munkássága feledésbe merült. A *Francia szvit* című regényen dolgozott, amikor letartóztatták. A befejezetlen kézirat ugyan nem jelent meg, de fennmaradt abban a papírokkal és fényképekkel teli bőröndben, amely a lányai egyetlen örökségét jelentette. Denise begépelte a kéziratot, hogy megmutassa egy kiadónak, de a húga, Elisabeth, aki ismert fordító és szerkesztő volt Párizsban, aggódott, hogy a befejezetlen regény nem elég jó, hogy megjelenjen. Denise csak sok év elteltével, már Elisabeth halála után mutatta meg a szöveget egy ismerősének, az író Myriam Anissimovnak, akinek nagyon tetszett, ezért ajánlotta a szer-

Irène Némirovsky

kesztőjének a Denoël kiadónál. A Denoël egy éven belül kiadta a regényt, kiegészítve egy függelékkel, amelyben szemelvényeket közöltek Némirovsky háborús naplójából és levelezéséből, bemutatva az író életének tragikus utolsó éveit a nácik által megszállt Franciaországban.¹ Némirovsky 1903-ban született Kijevben, és bár kamaszkora óta élt Franciaországban, és minden művét franciául írta, mégsem kapta meg az állampolgárságot.

A Vichy-rezsim alatt „külföldi zsidó”-nak tekintették,

márpedig abban a korban ez kétszeres bélyeget és kiszolgáltatottságot jelentett. Férje, a szintén orosz emigráns Michel Epstein hasonló sorsra jutott. Két lányukat (Denise akkor 12 volt, Elisabeth 5) egy nő mentette meg, aki a családnak dolgozott.

A Némirovskynak posztumusz megítélt díj tulajdonképpen a lányát is illette, hiszen Denise Epstein munkája nélkül a könyv sosem látott volna napvilágot. Volt szerencsém többször beszélni vele, mielőtt 2013 áprilisában, nyolcvanhárom évesen elhunyt. Denise, aki szerető és szeretetnek örvendő anyja és nagymama volt, néha még mindig a könnyeivel küszködött, ha a szüleiről kellett beszélnie. Érezhető volt, hogy sosem heverte ki az elvesztésüket.

A Renaudot-díjat addig csak élő szerzőnek ítelték oda. Vajon a 2004-es díjat kompenzációnak szánták, hogy így enyhítsék Franciaország nem múltó büntudatát, amiért a háború alatt részt vettek a nácik zsidóüldözésében? Vagy a *Francia szvit* egy zseniális regény, amely csodával határos módon megmenekült a feledéstől, egy olyan író műve, aki most esélyt kapott újra hírnevet szerezni, újjászületni? Valószínűleg mindkét felvetés megállja a helyét. Az, hogy a Vichy-rezsim milyen szégyenletesen bánt a zsidókkal, még mindig kényes téma Franciaországban, mely azzal büszkélkedhet, hogy az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának szülőhazája, valamint az első ország Európában, amely teljes állampolgárságot adott a zsidóknak (1791-ben). Ugyanakkor a *Francia szvit* valóban zseniális regény, nagyon is megérdemli a kapott kitüntetést, és nem lett volna nemzetközi bestseller, nem fordították volna le több tucat nyelvre (köztük magyarra), ha nem érinti meg mélyen az olvasókat.

A *Francia szvit* Némirovsky életének utolsó két évében íródott. A mai olvasó számára különös szöveg, akár egy palackban talált üzenet a tengerparton. A történet, amely a leírt eseményekkel szimultán íródott, a német megszállás első évét beszéli el Franciaországban. Az első rész, a „Júniusi vihar” csodálatosan leírja azt, amit a franciák úgy neveznek, *exode*, azaz az 1940 júniusában végbement népvándorlást, amikor is civilek tízezrei hagyták el Párizst és az ország északi részét, és menekültek az előrenyomuló németek elől autóval, kerékpáron vagy gyalog. Meglepően kevés író próbálta meg ábrázolni a német inváziót követő napok rémületét és zűrzavarát, mielőtt Pétain tábornok aláírta a fegyverszünetet, amely a nyitányát jelentette a német megszállás négy évének és a francia kormány kollaborációjának. Némirovsky a történet elmeséléséhez tucatnyi szereplő sorsát követi az élet különféle területeiről, akik menekülteként kelnek útra. A hol hűvösen objektív, hol ironikus leírásai és meglátásai gyakran döbbenetes erejűek. Együttérzés nélkül mesél a „nehézségekről”, melyekkel a kivételezett társadalmi osztályok tagjai szembesülnek, ahogy sofőr vezette autójukban a vidéki házukba vagy luxushotelbe tartanak; aztán megmutatja őket Párizsba visszatérve, nem sokkal a fegyverszünet után, ahogy a megszállás dacára megpróbálják folytatni megszokott életüket.

A regény második része, a „Dolce” egy faluban játszódik a megszállás első évében, és sokkal kisebb szereplőgárdát vonultat fel, de Némirovsky meglátásai itt is ugyanolyan lenyűgözőek. Láthatólag azonnal megértette,

hogy a megszállás alatt melyek lesznek a hétköznapi francia embereket foglalkoztató legfájdalmasabb kérdések: Hogyan viselkedjenek az ellenséggel? Hogyan viselkedjenek a szomszédjaikkal, ha kollaboránsok vagy éppen ellenkezőleg, ha ellenállók? Némirovsky több mint két évet töltött a családjával egy megszállt faluban, Burgundiában, mielőtt letartóztatták, vagyis a történet személyes tapasztalaton alapul. Bemutatja az emberi interakciók egész skáláját, amelyekre elkerülhetetlenül sor került megszállók és megszálltak között, az izzó gyűlöletről egészen a gyengéd, de kilátástalan szerelemig. Noha Némirovsky több kötetesre tervezte, a regénynek a jelenlegi formájában is van befejezése: a faluban állomásozó német katonák parancsot kapnak, hogy induljanak „kelet felé” másnap, hogy Hitler lerohanta a Szovjetuniót 1941 júniusában.

Furcsa ezt a regényt ma olvasni, amikor lehetőségünk van történelmi távlatból visszatekinteni a történetekre. Tolsztoj, Némirovsky egyik irodalmi példaképe, fél évszázaddal az események után írta a *Háború és békét*. Némirovsky akkor írta meg a háborús regényét, amikor a háború épp csak elkezdődött, ám kísérteties módon úgy ír a jelenéről, mintha már történelem lenne. A tekintete egy kívülálló tekintete, aki jól ismeri a lejátszódó jelenetet, de nem teljesen a része, emiatt képes sokkal tisztábban látni. Az olvasók gyakran felteszik a kérdést, hogy miért nincsenek zsidók a regényben ábrázolt franciák között, sem az úton, sem a megszállt faluban. Egyesek ezt Némirovsky zsidósággal való bonyolult viszonyának tulajdonítják, szerintük emiatt hagyta ki – szándékosan vagy sem – a zsidókat az epikus leírásból. Holott igenis van egy zsidó ebben a regényben, aki ráadásul mindenütt jelen van, noha nincs megnevezve vagy azonosítva: a narrátor az, kinek rezzenetlen tekintete és véleménye mindent áthat, amit láttat velünk. A gazdag porcelángyűjtő Charlie Langelet-t elüti egy autó, miután visszatér Párizsba, és miután kiszívta a felbecsülhetetlen értékű benzint egy fiatal pár benzintankjából, akikkel direkt ezért barátkozott össze az úton. A narrátor így írja le a balesetet: „A kocsi szárnya szilánkokra törte a koponyáját. Olyan erővel fröccsent szét a vér és az agyvelő, hogy pár csepp a kocsit vezető nőre is hullott belőle”.² Nem is kell kimondania, hogy értsük, a visszataszító Charlie csak azt kapja, amit megérdemel.

Ha a *Francia szvit* hozta is vissza Némirovsky-t a holtak közül, az első újraélesztés már tizenkét évvel korábban megtörtént, amikor Némirovsky kisebbik lánya, Elisabeth Gille megjelentetett egy könyvet az édesanyjáról *Le Mirador* címmel. Nővérétől eltérően Elisabeth kevés emléket őrzött a szüleiről, azonban sikeres párizsi szerkesztőként fordítóként egyszerre fűződött szakmai és személyes érdeke édesanyja életéhez és karrieréhez. A *Le Mirador* sok pozitív recenziót kapott, és Elisabeth a televízióban és a rádióban is beszélt a könyvről. Elisabeth Gille asszimilálódott zsidóként nőtt fel – sőt „volt zsidóként”, hiszen a szülei 1939-ben áttértek a katolikus hitre –, és a gyerek-

A Renaudot-díjat addig csak élő szerzőnek ítelték oda.

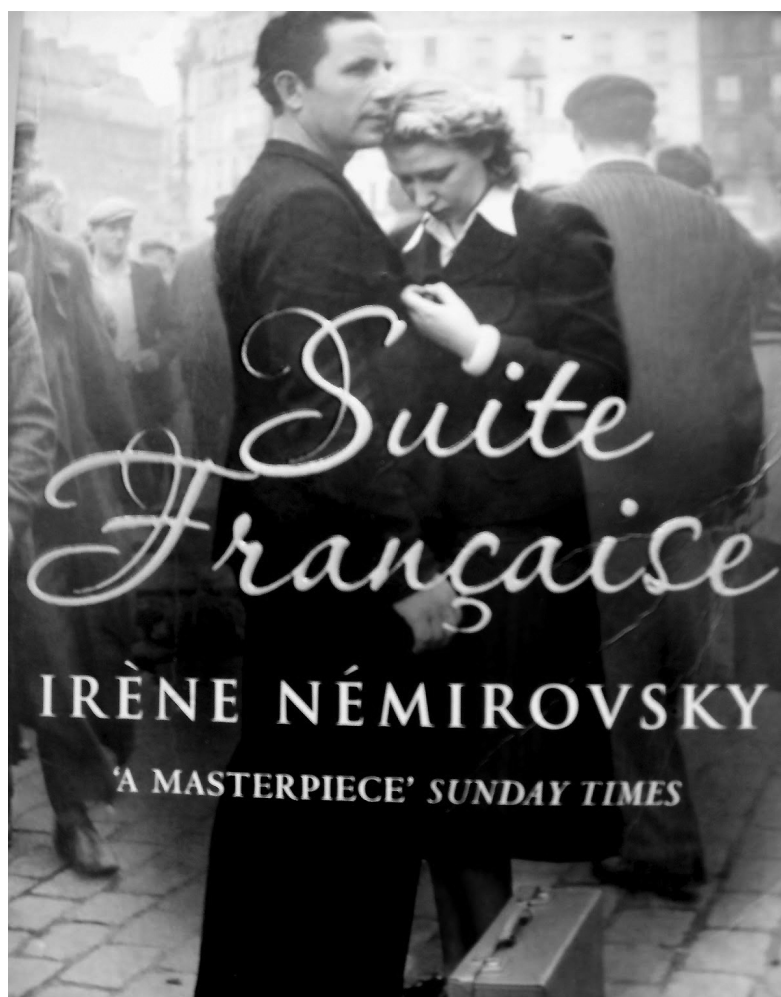
korában elszenvedett szörnyű veszteség ellenére sosem töprengett sokat a zsidó identitás kérdésén. Aztán az 1970-es évek végétől egyre inkább érdekelni kezdte a saját és a családja háborús története. Ez a személyiségfejlődés egybeesett a Vichy-rezsim zsidóüldözése iránt egyre erősödő közérdeklődéssel, amely Robert Paxton könyve, az 1972-es *Vichy France* nyomán kapott lendületet (még abban az évben lefordították franciára). Paxton könyve és Marcel Ophüls 1971-es filmje, a *Bánat és szánalom* indították el azt az időszakot, mely Henry Rousso történész szerint a Vichy emlékével való „megszállottság” időszaka, és amely mind a mai napig tart.

Egy abszolút elfogulatlan kritikus Némirovskyt feltehetőleg a két háború közti érdekes, de nem meghatározó írók közé sorolná, aki azonban mégis kiemelkedik a sorból, mivel

női író létére komolyan vették a kritikusok.

De az elfogulatlan kritikus kétségtelenül elismerné, hogy írt minimum egy nagyregényt, a *Francia szvitet*, és hogy ha tovább él, igazán nagy író lehetett volna. Az ő írása nem kísérleti vagy „avantgárd” próza volt, noha a kor angol és francia avantgárdjának fővárosában élt. Stilisztikai szempontból hajlamos klisékhez vagy formulákhoz folyamodni, és gyakran alkalmaz sztereotip karaktereket. Ennek ellenére a világlátása meglepően éles és mentes a sentimentalizmustól. Noha az egyén életére fókuszál, a történelem a kollektív katasztrófaival egyetemben mindig láthatáron belül marad. Az egyik első megjelent művében, egy kisregényben egy zsidó költő fiúról, aki egy nincstelen családban él egy orosz városban, a narrátortól megtudjuk, hogy a fiú nagypapa valaha „gazdag uzsorás” volt, míg a házat fel nem gyújtották egy pogrom során, húsvét vasárnap, II. Sándor cár meggyilkolása után. Ez a részlet a cselekmény szempontjából lényegtelen, ugyanakkor finoman kollektív dimenziót kölcsönöz a családtörténetnek, ráadásul enyhíti a nagypapa cseppet sem hízelgő jellemzését mint „uzsorás”.³ Némirovsky szinte minden szereplőjével nyersen bánt, azokkal is, akik rá hasonlítottak, és különösen nyersen a szegény sorból származó zsidókkal, akiknek sikerült felküzdeni magukat a csúcsra, akiket a legjobban ismert. A *David Golder* (1929) című regény, amely huszonhat évesen meghozta neki az ismertséget Franciaországban, egy Oroszországban született zsidó üzletember története, aki elhagyja a szegény családját, és kemény munkával vagyont szerez, ám a vagyon nem nyújt neki boldogságot, és magányosan hal meg.

Némirovskyt egész életében lenyűgözte a zsidók felfelé mozgásának jelensége annak minden feszültségével és ellentmondásával, mint például az osztálykülönbség gazdag zsidók és szegény zsidók között, vagy – Hannah Arendt terminológiájával élve – az asszimilálódott *parvenük* és a gettóbeli *páriák* között. Némirovsky saját családjában az apja

felelt meg leginkább a páriának, akinek sikerült megmenekülni a gettóból, ám a nagyravágók szemében örökre „kis zsidó” maradt. Az anyja családjában a francia volt a választott nyelv, a jiddist lenézték. Irène szerette az apját és gyűlölte az anyját, akiből a jelek szerint hiányzott minden anyai érzés. Az apja 1932-ban történt halála után Irène és az anyja alig látták egymást; mire kitört a háború, évek óta nem voltak beszélő viszonyban. Némirovsky életműve telis-tele van hanyag, nárcisztikus anyákkal, akiket gyűlöl a lányuk.

Amikor 2006-ban a *Francia szvit* megjelent angol fordításban, többnyire elragadtatott kritikákat kapott mind Angliában, mind az Egyesült Államokban. Mindenki mélyszélességgel beszélt Némirovsky sorsáról; a könyv több mint két évig időzött a *New York Times* bestsellerlistáján. Hamarosan lefordították Némirovsky más műveit is, köztük a *David Golder*t. Közben a New York-i Zsidó Örökség Múzeum nagy kiállítást készített elő Némirovsky emlékére, amelynek megnyitójára végül 2008 őszén került sor, számos híresség részvételével. Addigra azonban Némirovsky képe kicsit megkopott az olvasók szemében, tragikus hősnőből szinte taszító alakká alacsonyodott. Ennek oka abban keresendő, hogy a *David Golder*ben az olvasók a zsidók antiszemita ábrázolását vélték felfedezni.

Antiszemita zsidó, önutáló zsidó.

Ennek látták, és elítélték érte. A frontális támadásra az Egyesült Államokban került sor 2008 januárjában egy hosszú cikk formájában a *The New Republic* folyóiratban, amely cikk feltárta „az ocsmány igazságot egy új irodalmi

hősnőről”. A cikk szerzője, Ruth Franklin alaposan felkészült, a saját *David Golder*-olvasatát a szerző életrajzával támasztotta alá, amelyet Jonathan Weiss amerikai akadémikustól vett. Weiss elég kemény véleménnyel volt Némirovsky korai műveiről, amelyben zsidók szerepeltek, főleg a *David Golderről*, de úgy vélte, az író nő együttrézőbb a zsidó szereplői iránt az 1939-es *Les chiens et les loups* (Kutyák és farkasok) regényében, ahol a legteljesebben és legárnyaltabban foglalkozik a Franciaországban élő „külföldi” zsidók kérdésével. Ruth Franklin szemében azonban Némirovsky szálnalmas maradt elejétől végig, aki minden regényében makacs ellenségességgel viseltetett a zsidók iránt, a *David Golder* pedig minden mérce szerint förtelmes könyv, „egy rasszista regényparódia”.⁴

Franklin szenvedélyes megbélyegzése alapozta meg az elkövetkező kritikák hangnemét. Amikor a *Kutyák és farkasok* 2009-ben megjelent angolul, a *Times Literary Supplement* kritikusa olyan visszataszítónak találta a zsidó karakterek ábrázolását, aminek egy „rasszista sztereotípiák terjesztésén” munkálkodó „náci kiadó” is nagyon örülhetett volna.⁵ Noha más kritikusok dicsérték, a regény 2016 januárjáig még nem jelent meg az Egyesült Államokban.

„egy rasszista regényparódia”

Ezek a vádak persze nem maradhattak válasz nélkül. Némirovskyt védelmébe vette angol fordítója, Sandra Smith, francia életrajzírója, Olivier Philipponnat, valamint számos „hétköznapi” olvasó. Nem meglepő módon mások pedig a vádlók oldalára álltak, minek eredményeképp frusztráció uralkodott el mindkét oldalon, és a viták azzal fenyegettek, hogy üvöltözésbe mennek át. A probléma lényege az a kérdés, hogyan olvassuk Némirovskyt emberként és regényíróként. A legmeglepőbb talán a kérdés generálta heveség, sőt düh. Már önmagában az megérdekel egy alaposabb vizsgálatot, hogy értelmes olvasók miért érvelnek ennyire szenvedélyesen egy olyan zsidó író „önutálata” mellett vagy ellen, aki kis híján háromnegyed évszázada halott.

Vajon ez a vita tipikus angol-amerikai jelenség? Vajon a történelmi rövidlátás jele, hogy a mai olvasók elfelejtik Némirovskyt a maga korának összefüggéseibe helyezni? A válasz mindkét kérdésre egyszerre igen és nem. Igen, az angol és amerikai olvasók a legfelháborodottabbak és leghangosabbak, de nem csak ők ítélték Némirovskyt mint „önutáló zsidó”-t. Az utóbbi években Franciaországban is hasonló vélemények fogalmazódtak meg, ahogy az ellentétük is. Igaz, hogy az antiszemitizmus felfogása és kezelése ma radikálisan különbözik az 1930-as évektől, ami elhibázott megítéléshez vezethet, de Némirovsky zsidóábrázolására még az 1930-as években is elmarasztalással és védekezéssel reagáltak a zsidó olvasók.

Noha nem szigorúan az angol nyelvű világra jellemző és nem is torzan jelen idejű, Némirovsky állítólagos antiszemitizmusa és önutálata szinte csak a zsidók között probléma és vitatéma. A nem zsidó kritikusok zöme magasztalja a munkáit, vagy ha vannak is fenntartásai,

azok nem a zsidó karakterek ábrázolására vonatkoznak. Véleményem szerint a zsidó olvasókban fellobbanó szenvedélynek az az oka, hogy Némirovsky hozzáállása a zsidókhoz és a judaizmushoz valami sokkal szélesebb problémát érint: a zsidó identitás ellentmondásait és dilemmáit a modern korban, a holokauszt előtt és után az Egyesült Államokban és Európában.

Külföldiként Franciaországban, egy olyan korban, amikor a külföldieket gyanakodva nézték, nőként az irodalom olyan területén, ahol a férfiak szabták meg a szabályokat és mérceket, Némirovskynak sikerült rövid időre olyan életet és karriert felépíteni, amit mások talán irigyeltek. Tehetős volt, ambiciózus és élt benne a vágy, hogy beilleszkedjen. Csakhogy egy olyan helyen és korban volt zsidó, ahol és amikor a zsidóság egyre inkább halálos ítéletet jelentett. Az ember szűnjön meg zsidónak lenni, hogy életben maradjon? Vajon képes rá, még ha meg is próbálja? Ezek és az egyéni és csoportos identitást firtató hasonló kérdések foglalkoztatták a szekularizált zsidókat Európában majdnem egy évszázadon keresztül. Az, ahogyan Némirovsky ezekkel a kérdésekkel foglalkozott, és visszhangjuk a leszármazottai és a mai zsidók között: ez a *The Némirovsky Question* (A Némirovsky-kérdés) című könyv témája.

Pék Zoltán fordítása

Susan Rubin Suleiman professzor emerita francia irodalmat és összehasonlító irodalomtudományt oktatott 35 évig a Harvard Egyetemen. Budapesten született, még gyermekként hagyta el Magyarországot. Számos könyv szerzője, köztük a Crises of Memory and the Second World War (Az emlékezet válsága és a második világháború, 2006), valamint a Budapest Diary: In Search of the Motherbook (Budapesti napló: az anyakönyv keresése, 1996) című memoáré.

Ennek a cikknek az alapja Susan Rubin Suleiman The Némirovsky Question: The Life, Death, and Legacy of a Jewish Writer in 20th-Century France című könyvében szereplő Bevezetés. (New Haven and London: Yale University Press, 2016)

JEGYZETEK

- 1 Némirovsky, *Suite Française* (Paris: Denoël, 2004).
- 2 Sashegyi Gábor fordítása, Gabo Kiadó, 2015, 2. javított, átdolgozott kiadás.
- 3 Némirovsky, « L'enfant génial, » *Les Oeuvres Libres*, April 1927 ; reprinted in Némirovsky, *Oeuvres Complètes*, vol. I, ed. Olivier Philipponnat (Paris : Librairie Générale Française), 2009.
- 4 Ruth Franklin, “Scandale Française,” *The New Republic*, January 30, 2008.
- 5 Naomi Price, “Out of the Ghetto,” *Times Literary Supplement*, October 30, 2009.

FOGSORRÖGZÍTÉS

MINI IMPLANTÁTUMOKKAL

Több évtizedes tapasztalattal rendelkező amerikai rendszer
a fogprotézisek gyors és hatékony rögzítésére:

- minimális és egyszeri beavatkozás
- stabilan ülő fogsor
- kedvező ár
- akár a régi protézis felhasználásával is
- azonnali terhelhetőség
- nem kell többé fogsorragasztó

VÉGRE NYUGODTAN BESZÉLHET, MOSOLYOGHAT ÉS EHETI KEDVENC ÉTELEIT - AKÁR MÁR A JÖVŐ HÉTEN!

Az Ön megoldása:

Dr. Faluhelyi Péter fogszakorvos, implantológus

Master of Oral Medicine in Implantology

Rendelő a Margit híd pesti hídfőjénél, a Pozsonyi út elején

Bővebb információért itt:

06/1 239 2083

06/20 929 0701

www.drfuluhelyi.com / www.fogsorrogzites.hu

IMPLANTÁCIÓS SEBÉSZET
ÉS PROTETIKA EGY KÉZBEN

SCHILLER SZERVIZEK BUDAPESTEN, 5 HELYEN!

ISO 9001:2009 SZERINT TANÚSÍTVÁ

**Márkaszervizek és típustól
független szervizszolgáltatások;
több, mint 25 éves tapasztalattal!**

IV. ker., Fóti út 143.
IV. ker., Külső Váci út 20.
XIII. ker., Váci út 113.

XIV. ker., Tengerszem u. 59/A.
XV. ker., Szentmihályi út 142.

Schiller.hu

Újítsa meg tagságát, vagy
váljon Ön is Mazsike-taggá!

Miért jó Mazsike-tagnak lenni?

- névre szóló kártya
- kulturális, utazási, és gasztronómiai élmények
- elfogadóhelyek folyamatosan bővülő köre
- a tagsági kedvezmény vonatkozik: a Mazsike saját és partnerei rendezvényeire, kiadványaira, utazásaira

Az éves tagdíj összege 5.000,- Ft,
Nyugdíjasoknak 4.000,- Ft, befizetése
személyesen irodánkban (1063 Bp.,
Tüköry utca 3.), vagy átutalással
(bankszámlaszámunk: 11709002-
20064275) lehetséges.

Mazsike Kulturális Kártya
- a biztosan nyerő választás!

VIDÍTÓ KEDVEZMÉNYEK!

Ne búsuljon tovább!

A Magyar Narancs-olvasókártyával akár több ezer forintot is spórolhat kedvenc helyein.

Rendelje meg most **11 190 forint kedvezménnyel*** mindössze 21 960 forintért a Magyar Narancsot, és legyen Ön a legtöbb helyen **20 százalék kedvezményre** jogosító „Olvasókártya”!

Már csak ezért is érdemes egy évre előfizetni!

* Az áruspéldányhoz képest.

Az előfizetés lejártáig **20% kedvezményt** nyújt:

Bethlen Téri Színház • Cirkó-Gejzír • Fonó Budai Zeneház • Írók Boltja • Jurányi Produkciós Község
Inkubátorház • Katona József Színház és Kamra • Ludwig Múzeum • Nemzeti Táncszínház • Örkény Színház • Petőfi Irodalmi Múzeum • Székéni Színház • Trafó • Zsolnay Örökségkezelő (Pécs)

10% kedvezményt nyújt: Transzit Art Café

Részletek: www.magyarnarancs.hu/elofizetes

MAGYAR NARANCs

